

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: очна (денна)
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Акцизний податок та його роль у формуванні доходів
Державного бюджету України»

здобувача Босюк Юлії Анатоліївни

(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., доцент Славкова Алла Аркадіївна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: _____ д.е.н., проф. Буряченко А.Є.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ	6
1.1. Теоретична характеристика акцизного оподаткування	6
1.2. Нормативно-правове регламентування акцизного податку в Україні	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ НАДХОДЖЕНЬ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА 2019-2023 РОКИ	20
2.1. Індикатори та показники, що характеризують фіскальну роль акцизного податку	20
2.2. Динаміка надходжень акцизного податку до Державного бюджету України	25
2.3. Роль акцизного податку у структурі непрямих податків	31
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ	36
3.1. Проблеми акцизного оподаткування в Україні	36
3.2. Зарубіжний досвід акцизного оподаткування та можливість його впровадження в українську практику	42
3.3. Шляхи підвищення фіскальної ефективності акцизного податку у Державному бюджеті України	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Акцизний податок має велике значення для дохідної частини державного бюджету України. Цей специфічний податок стягується з виробництва, продажу або вживання певних товарів і послуг, які вважаються небажаними або шкідливими для суспільства.

Ефективне управління акцизним податком та розумне використання зібраних коштів є важливим завданням для фінансових органів України. Вивчення структури, змін та ролі акцизного оподаткування дозволяє оцінити його вплив на бюджет та визначити шляхи подальшого удосконалення системи акцизного оподаткування в Україні.

Актуальність теми. Акцизні надходження стабільно забезпечують 10-15% всіх податкових надходжень країни, роблячи цей податок одним з ключових джерел поповнення бюджету. Умови постійного дефіциту бюджетних коштів підсилюють важливість ефективного управління акцизами. Вони відіграють ключову роль у фіскальній політиці, дозволяючи уряду впливати на споживчі звички населення та обмежувати зловживання шкідливими для здоров'я товарами. Це має велике значення для суспільства та економіки.

У зв'язку з великою фіскальною роллю акцизів постійно виникає необхідність у покращенні механізмів їх стягнення та сплати. Це допомагає зменшити ухилення від оподаткування, легалізувати ринки товарів, що підлягають акцизам, та збільшити дохідність цього податку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вказує на значущість акцизного податку для доходів державного бюджету України. Акцизний податок в Україні, як показують дослідження, відіграє ключову роль у формуванні доходів державного бюджету. Це своєрідний інструмент регулювання споживчого попиту на різні товари, зокрема на алкогольні напої, тютюнові вироби, пальне та інші. Крім того, виручені кошти від акцизу часто спрямовуються на фінансування соціальних програм та проектів в урядовій сфері, що важливо для стабілізації соціально-економічного розвитку країни. Питання акцизного оподаткування та його впливу

на доходи державного бюджету України досліджували вітчизняні науковці, які розглядають теоретичні засади акцизного оподаткування, його місце в системі оподаткування та проблеми адміністрування.

Незважаючи на широкий обсяг досліджень, окремі аспекти ролі акцизного податку в формуванні доходів державного бюджету України вимагають подальшого розгляду. Особливо важливо проаналізувати сучасні тенденції та перспективи розвитку акцизного оподаткування в Україні з урахуванням світового досвіду.

Мета дослідження. З урахуванням теоретичних та правових аспектів акцизного податку, аналізу надходжень до державного бюджету, виявити основні проблеми та окреслити напрями покращення акцизного оподаткування в Україні.

Завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні аспекти акцизного оподаткування, його призначення, функції та місце в системі оподаткування України.
2. Здійснити огляд нормативно-правового регулювання акцизного податку.
3. Виявити основні тенденції та фактори, що впливають на фіскальну ефективність цього податку.
4. Проаналізувати динаміку надходжень акцизного податку до державного бюджету України.
5. Оцінити внесок акцизного податку у формування доходів державного бюджету України, визначити його частку та значення серед інших податкових надходжень.
6. Визначити проблеми акцизного оподаткування в Україні.
7. Проаналізувати досвід інших країн для подальшого його застосування в Україні.
8. Розробити шляхи підвищення фіскальної ефективності акцизного податку.

Об'єктом дослідження є акцизне оподаткування.

Предметом дослідження є фінансові відносини між державою та платниками щодо стягнення акцизного податку та наповнення дохідної частини державного бюджету України.

Методи дослідження: загальнонаукові методи (аналіз і синтез для вивчення сутності, функцій та ролі акцизного податку; системний підхід для вивчення акцизного оподаткування як частини податкової системи України); спеціальні методи (статистичний аналіз для аналізу динаміки та структури надходжень акцизного податку до державного бюджету).

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Розширення теоретичних знань про сутність, функції та значення акцизного податку в українській податковій системі. Покращення методології для комплексної оцінки ролі акцизного податку у формуванні доходів бюджету. Написання інформації щодо вдосконалення адміністрування акцизного податку.

Інформаційною базою дослідження є наукові дослідження вітчизняних вчених, нормативно-правові акти, статистичні дані, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Апробація матеріалів дослідження. За напрямом кваліфікаційної бакалаврської роботи були опубліковані тези доповіді на тему «Зарубіжний досвід акцизного оподаткування: проблеми та перспективи у кризових умовах» у збірнику наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції "Відновлення економіки України: начасні можливості та напрями фінансування", що відбудеться 2 травня 2024 року на базі кафедри фінансів імені Віктора Федосова Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м. Київ- м. Бремен) [38].

Структура роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретична характеристика акцизного оподаткування

Акцизний податок має глибоке історичне коріння та став невід'ємною складовою податкової системи багатьох країн у всьому світі, включаючи Україну. Цей податок, на сьогоднішній день, є важливим джерелом надходжень до державного бюджету.

Сучасний акцизний податок є одним із ключових інструментів формування доходів державного бюджету. Він накладається на різноманітні товари, зазвичай на алкогольні напої, тютюнові вироби, пальне, автомобілі тощо. Його ставлять як на внутрішній, так і на зовнішній товарообіг, що дозволяє державам отримувати значні кошти від оподаткування.

Ефективність акцизного податку полягає не лише в його фінансовому внеску у бюджет. Цей податок також має важливу регуляторну функцію, оскільки може використовуватися для зменшення споживання шкідливих для здоров'я товарів, наприклад, алкоголю чи тютюну. Податкові ставки на ці товари можуть бути збільшені, що спонукає споживачів обмежити своє споживання, що в свою чергу може позитивно позначитися на здоров'ї нації та загальному стані суспільства.

Акцизний податок, завдяки своїй ефективності та універсальності, є важливим інструментом фінансування державних програм та заходів. Він продовжує зберігати свою актуальність у сучасному світі, допомагаючи державам забезпечувати фінансову стабільність та здійснювати регулювання ринків. Необхідність у використанні акцизного податку є різноманітною і відображає різні аспекти економічної та фінансової політики держави [1, с.255].

Акцизні податки використовуються для акумулювання доходів до бюджету. Це важливе джерело фінансування для держави, оскільки вони можуть забезпечувати значні надходження до бюджету. При цьому витрати на впровадження такого податку зазвичай є меншими, ніж у випадку оподаткування доходів чи прибутку.

Вони дозволяють забезпечити вигоду оподаткування, перекладаючи податкове навантаження на тих, хто скористався державними послугами, які фінансуються за рахунок акцизних податків. Наприклад, податок на паливно-мастильні речовини може вважатися платою за користування дорогами, фінансуванням їх будівництва та утриманням.

Акцизи можуть бути використані для контролю за зовнішніми ефектами. Запровадження акцизного податку на забруднюючі навколишнє середовище речовини та продукти може сприяти зменшенню їхнього використання та впливу на довкілля.

Акцизні податки можуть слугувати засобом обмеження споживання окремих товарів. Це особливо актуально для потенційно шкідливих продуктів, споживання яких може призвести до негативних наслідків для здоров'я. Акцизи можуть перешкоджати їхньому надмірному споживанню та сприяти здоровому способу життя населення.

Поняття «акциз» має своє коріння у французькому слові «accise», що перекладається як «непрямий податок» [2, с.20]. Термін «акциз» відображає різні аспекти податкової системи та процесу оподаткування. Він походить від латинського слова «excidere», що означає «робити надріз на клеймах», який вказує на процес сплати податку. Це свідчить про те, що акциз може збиратись шляхом ставлення певних позначок або клейм на товарах, що підлягають оподаткуванню.

Походження терміну пов'язане з французьким словом «сіхеах», що означає «ножиці», які використовуються для визначення відмінностей у ціноутворенні, що вказує на те, що акциз може бути застосований для регулювання цін на товари шляхом встановлення певних ставок оподаткування.

Також значення даного терміну походить від латинського «assidere», що перекладається як «відсікання» або «відрізання частини ціни товару під час акцизу». Тобто, акциз може бути застосований для відсікання певної частини вартості товару як податку.

У сучасній науковій дискусії акцизний податок стає предметом уваги для багатьох дослідників, кожен з яких висловлює власну думку щодо його сутності та ролі у фінансовій політиці. Одна з груп науковців відносять акцизний податок до поняття «акциз» [3, с.128]. Вони розглядають акциз як непрямий податок, який стягується з виробників та споживачів підакцизних товарів. Ця позиція базується на тому, що акциз включається у вартість товарів та оплачується споживачами, що робить їх фактичними платниками цього податку.

З іншого боку, акциз розглядається як особливий вид непрямого податку, що стягується як під час продажу товарів на внутрішньому ринку, так і під час їхнього ввезення на митну територію держави. Ця позиція відображає ідею про те, що акцизний податок є складовою частиною більш широкого спектру непрямих податків, які застосовуються у фінансовій системі країни.

Також акцизний збір визначають як вид непрямого податку, який обкладається на високорентабельні та монопольні товари. За даним твердженням, такий збір включається у ціну товару та сплачується кінцевим споживачем, на якого нараховується акциз [4, с.112]. Акцизний збір зазвичай стягується з певних товарів і відрізняється від більш широких непрямих податків, таких як податок на додану вартість. Акцизний збір визначається як податок, який стягується прямо або опосередковано зі споживання певних товарів.

Аналізуючи ці погляди, можна зазначити, що таке трактування акцизного збору може бути вичерпним у випадках, коли кошти, зібрані як акцизний збір, направляються до спеціально створених фондів для фінансування заходів, пов'язаних з компенсацією негативних наслідків споживання підакцизних товарів. Однак термін «податок» передбачає відсутність специфічного спрямування коштів, що може бути інтерпретовано як більш загальне і нецільове збирання платежів до бюджету.

Інші науковці розглядають акцизний податок в контексті поняття «податок» [5, с.2]. Зокрема, визначають акцизний податок як один із видів непрямих податків на товари, переважно для масового споживання, який включається у ціну товару та, таким чином, перекладається на кінцевого споживача. Акцизний податок є обов'язковим платежем, який стягується з виробництва, продажу або споживання одного товару чи послуги, або з вузького асортименту товарів чи послуг.

Розглядають його як непрямий податок, який стягується з товарів або послуг, щодо яких уряд вирішує, що його слід стягувати за більш високою ставкою, ніж зі звичайних товарів. Акцизний податок як специфічний податок на споживання, який нараховується на певні товари, послуги чи види діяльності. Інтерпретаційне керівництво до статистики доходів країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) описує акцизний податок як податок, що стягується на визначений продукт для заздалегідь визначеного обмеженого асортименту товарів. Такий підхід до розуміння акцизного податку допомагає уявити його роль у фінансовій системі країни та його вплив на споживачів.

Проте, на мою думку, акцизний податок слід розглядати як податок з усіма його властивостями. По-перше, акцизний податок є обов'язковим для сплати, що означає, що особи, які виробляють або споживають підакцизні товари, зобов'язані сплачувати цей податок відповідно до законодавства. Він характеризується рівністю, оскільки ставки акцизного податку застосовуються рівно до всіх суб'єктів, які зазнають його впливу.

Крім того, акцизний податок має бути чітко визначеним законодавчо, щоб уникнути будь-яких суперечностей або непорозумінь між платниками податків та органами контролю. Індивідуальна безоплатність означає, що суб'єкт оподаткування сплачує акцизний податок безпосередньо, без можливості його компенсації або звільнення.

Акцизний податок має бути безумовним, тобто його стягнення не пов'язане з будь-якими умовами чи обставинами. Це дає можливість забезпечити стабільність доходів до бюджету та забезпечити необхідні фінансові ресурси для державних програм.

Акцизний податок, як ключовий компонент податкової системи, виявляється низкою ознак, що його відрізняють від інших форм оподаткування [6, с.107].:

1. Акцизний податок стягується державою через механізм ціноутворення, що означає, що його обсяг не залежить від доходів платника. Це дає можливість державі забезпечувати стабільні надходження до бюджету, незалежно від фінансового стану платників;

2. Акцизний податок забезпечує надходження до бюджетів через одержавлення частини вартості реалізованої підакцизної продукції. Тобто, держава отримує доходи від споживачів підакцизних товарів через оподаткування самого продукту;

3. Акцизний податок не відображає прямої залежності від державних потреб, що створює певні суперечності між державою та платниками податку. Оскільки вигоди платника податку не є прямо пов'язаними зі сплатою податку, це може призвести до конфліктів між ними;

4. Акцизний податок забезпечує участь держави в перерозподілі високорентабельних доходів від продажу підакцизних товарів. Дозволяє державі активно впливати на споживання цих товарів та забезпечувати фінансові ресурси для різних державних програм;

5. В розподілі акцизного податку між споживачами, залежно від відносної еластичності попиту й пропозиції. У випадку нееластичного попиту відносно пропозиції податковий тягар лягає на споживача, тоді як за нееластичності пропозиції відносно попиту податок сплачується виробником;

6. Акцизний податок обмежує виробництво й споживання товарів, що завдають шкоди здоров'ю людей та стану навколишнього природного середовища. Це дозволяє частково компенсувати державі негативні наслідки вживання таких товарів;

7. Акцизний податок забезпечує перерозподіл доходів заможних верств населення через акцизне оподаткування предметів розкоші, що дозволяє зменшити рівень нерівності в суспільстві та збалансувати фінансові потоки;

8. Сплата податку покладена на обмежену кількість платників, які виготовляють та реалізують підакцизну продукцію. У даному випадку створюються певні обмеження для виробників та споживачів підакцизних товарів та дозволяє державі ефективно контролювати цей ринок.

Акцизний податок, як і будь-яка форма оподаткування, має свої переваги та недоліки, які впливають на економіку та суспільство. Можна зробити порівняння позитивних та негативних сторін акцизного податку.

Перевага акцизного податку полягає в збільшенні надходжень до бюджету. Цей податок стягується з високорентабельних товарів, таких як алкоголь, тютюн, та інші, що може значно підвищити доходи державного бюджету. Наступним плюсом виступає регулювання цін на шкідливі товари. Висока ставка акцизу може збільшити ціну на ці товари, що зменшить їхнє споживання та зменшить негативний вплив на здоров'я населення. Ще одна перевага акцизного оподаткування полягає в покращенні фінансової дисципліни підприємств. Високі податкові ставки можуть стимулювати підприємства до оптимізації виробництва та зменшення витрат.

Проте, разом з перевагами, акцизний податок має свої недоліки. Перший з них спостерігається у зменшенні доходів населення, яке змушене більше витратити на акцизні товари через підвищення їхньої ціни. Наступним є зростання тіньового ринку та можливості ухиляння від сплати податку. Високі податкові ставки можуть стимулювати нелегальний обіг акцизних товарів та незаконну виробництво. Впливає на негативну картину акцизного оподаткування й обмеження споживчого вибору громадян. Високі податкові ставки можуть зменшити доступність товарів для деяких верств населення. Заключним недоліком є неефективні структури адміністрування акцизів — система збору акцизів вимагає великих витрат на адміністрування.

Характеристика акцизного податку деталізується здійсненням ним традиційних для податків функцій, серед яких необхідно виокремити фіскальну та регулюючу.

Основною, базовою та властивою всім податках функцією є фіскальна, яка полягає у забезпеченні надходження достатнього й стабільного потоку доходів для формування фінансових ресурсів держави, що акумулюються у бюджеті, та необхідних для вирішення державних завдань, зокрема розподіл частини вартості національного доходу на користь найменш забезпечених верств суспільства.

Окрім фіскальної функції, акцизний податок виконує регулювальну функцію, яка полягає у впливі на різні сторони діяльності платників податку й споживачів підакцизної продукції.

Зважаючи на різні аспекти, акцизний податок впливає на економіку та суспільство. Регулювальна функція акцизного податку, в свою чергу, в умовах впливу на економіку проявляється у трьох головних напрямках [6, с.109].

По-перше, він впливає на цінову політику, роблячи підакцизні товари менш доступними та привабливими для споживачів. Це стимулює споживачів до зменшення споживання цих товарів, оскільки вони стають дорожчими.

Друге, акцизний податок регулює обсяг виробництва та споживання шкідливих товарів, спонукаючи підприємства до зменшення їх виробництва та споживання. Це може призвести до зменшення виробництва шкідливих товарів на ринку, що в свою чергу може сприяти зниженню шкідливого впливу на здоров'я та навколишнє середовище.

Третя регулююча функція полягає у збільшенні свідомості громадськості щодо шкідливого впливу підакцизних товарів на здоров'я та навколишнє середовище. Це може призвести до зменшення споживання цих товарів, оскільки споживачі можуть усвідомити наслідки їх вживання.

1.2. Нормативно-правове регламентування акцизного податку в Україні

Ефективне адміністрування акцизного податку потребує чіткого нормативно-правового регулювання, яке визначає базові елементи оподаткування, повноваження контролюючих органів, особливості справляння та сплати акцизів. Комплекс законодавчих актів, що регламентують акцизне оподаткування, покликаний забезпечити достатнє наповнення бюджетів, одночасно зберігаючи регулюючі функції податку.

Відповідно до статті 9 Податкового кодексу України [7], акцизний податок належить до загальнодержавних податків.

У зв'язку з цим, однією з ключових особливостей акцизного податку є його широке застосування до різноманітних галузей економіки, таких як алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти та інші підакцизні товари. Цей податок стягується від виробників або імпортерів цих товарів та може бути включений до ціни товару, яку сплачує кінцевий споживач.

Відповідно до пункту 14.1.4. статті 14 Податкового кодексу України, акцизний податок — непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених цим Кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

З наведеного законодавчо закріпленого поняття можна виокремити особливість цього податку — він включається до ціни товару, тобто споживач сплачує його при придбанні товару безпосередньо у магазині або іншому продавцю.

Акцизний податок спрямований на регулювання споживчих звичок громадян і стимулювання обмеження споживання певних товарів, які вважаються шкідливими для здоров'я або мають інші негативні наслідки для суспільства. Такі товари можуть включати алкогольні напої, тютюнові вироби, енергетичні напої та інші.

Згідно зі статтею 215 Податкового кодексу України, акцизний податок, як одна з форм оподаткування, застосовується до ряду товарів, визнаних законодавством як підакцизні.

Тобто, такі товари підлягають оподаткуванню за спеціально встановленими ставками акцизного податку. Серед таких товарів можна виділити деякі категорії, що мають важливе значення для економіки та суспільства.

До підакцизних товарів належать алкогольні напої та спиртні напої, які включають у себе спирт етиловий, спиртові дистиляти та пиво. Ці товари не лише є предметом споживання, але й мають значний вплив на громадське здоров'я та суспільство в цілому.

Друга категорія підакцизних товарів — тютюнові вироби. До них відносяться сигарети, тютюн та промислові замінники тютюну. Оскільки вживання тютюну є причиною серйозних проблем здоров'я, оподаткування цих товарів спрямоване не лише на забезпечення фінансових ресурсів, а й на зменшення споживання.

Третя категорія включає автотранспортні засоби та пальне, що використовується для їх заправлення. Оподаткування автомобілів та пального має екологічний та економічний характер, спрямований на зменшення використання шкідливих для навколишнього середовища видів транспорту та стимулювання більш раціонального використання енергоресурсів.

Стаття 212 Податкового кодексу України зазначає осіб, які підпадають під акцизне оподаткування. Платниками цього податку є різні суб'єкти господарювання та фізичні особи, які здійснюють операції з підакцизними товарами.

- Особи, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України (МТУ), включаючи виробництво з давальницької сировини. Це можуть бути як юридичні особи, так і фізичні особи-підприємці.
- Особи — суб'єкти господарювання, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України. Це можуть бути компанії, які здійснюють імпорт або торгівлю підакцизними товарами.

- Фізичні особи — резиденти або нерезиденти, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства.
- Особи, які реалізують конфісковані підакцизні товари (продукцію), товари, визнані безхазайними, а також товари, які за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави та підлягають реалізації в установленому законодавством порядку.
- Особи, які реалізують або передають у володіння, користування чи розпорядження підакцизними товарами (продукцією), що були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом.
- Особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог.
- Особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів, у разі порушення яких передбачено стягнення акцизного податку.
- Особа, яка виконує умови щодо цільового використання підакцизних товарів при їх реалізації або передачі, якщо такі товари не підлягають оподаткуванню або звільняються від оподаткування.
- Суб'єкти господарювання роздрібної торгівлі, які реалізують підакцизні товари (крім тютюнових виробів та електронних сигарет), що також є платниками акцизного податку.
- Виробники електричної енергії, які мають ліцензію на виробництво електричної енергії та продають її на ринку.
- Особи, які є власниками транспортних засобів та переобладнують їх у легкові автомобілі під оподаткування акцизним податком.
- Особи, включаючи юридичні особи, які ведуть облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без створення юридичної особи, та постійні представництва, що реалізують пальне або спирт етиловий.

- Суб'єкти господарювання та постійні представництва, які використовують товари, коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у відповідному підпункті Податкового кодексу України, як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння.
- Виробники тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну, а також рідин, що використовуються в електронних сигаретах, які продають їх для цілей оподаткування акцизним податком з реалізації суб'єктам господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів за визначеною ставкою.

Пункт 14.1.107 Податкового кодексу України, передбачає такий спеціальний знак для маркування об'єктів, що підлягають акцизному оподаткування, як марка акцизного податку.

Марка акцизного податку є важливим елементом системи оподаткування та контролю за рухом специфічних товарів, таких як алкогольні напої, тютюнові вироби та рідини для електронних сигарет. Цей спеціальний знак віднесений до документів суворого обліку, і його наявність підтверджує ряд ключових аспектів.

Марка акцизного податку свідчить про те, що акциз на відповідний товар було сплачено. Це важливо для держави, оскільки акцизний податок є одним з джерел надходження до бюджету. Сплата акцизу забезпечує надходження фінансових ресурсів, які використовуються для реалізації соціальних та економічних програм.

Вона слугує як доказ того, що товар був ввезений та реалізований відповідно до законодавства, що регулює оподаткування підакцизних товарів. Це дозволяє контролювати обіг таких товарів і запобігати нелегальному ввезенню та торгівлі ними.

Дана марка має важливе значення для захисту споживачів, оскільки підтверджує, що виробник чи постачальник відповідного товару дотримується вимог щодо якості та безпеки. Споживач може бути впевнений у тому, що товар, який він придбав, пройшов відповідну перевірку та не містить небезпечних речовин чи підробок.

На сучасному етапі розвитку системи оподаткування акцизний податок в Європейському Союзі зазнає значних змін та покращень, спрямованих на підвищення ефективності його збору та контролю. Важливим етапом у цьому процесі стала прийняття Директиви Ради ЄС № 2008/118/ЄС від 16.12.2008 року [8], яка встановила загальні механізми затверджених акцизних зборів.

Зокрема, починаючи з 1 квітня 2011 року, в Європейському Союзі була впроваджена нова електронна система контролю за рухом підакцизних товарів. Ця система призначена для заміни паперової (бюрократичної) процедури контролю та моніторингу та спрощення процедур оформлення, а також зменшення адміністративних перешкод для трейдерів. Основною метою впровадження цієї електронної системи є покращення моніторингу сплати акцизів на такі товари, як алкогольні і тютюнові вироби та енергетичні ресурси.

Ця ініціатива має велике значення для економіки та фінансової стабільності країн Європейського Союзу. Зменшення адміністративних бар'єрів та удосконалення моніторингу сплати акцизів дозволяє підвищити ефективність оподаткування, забезпечити більшу прозорість у фіскальних процесах та збільшити доходи державного бюджету. Додатково, це сприяє боротьбі з незаконним обігом акцизних товарів та уникненням податкового шахрайства, що є важливим для забезпечення справедливості та рівноправ'я в оподаткуванні.

Згідно з законодавством Європейського Союзу, система оподаткування акцизами на алкогольні та тютюнові вироби, а також енергетичні ресурси передбачає сплату цих податків у пунктах призначення цих товарів. Однак, для забезпечення повноцінної сплати акцизних зборів в ЄС, застосовується система контролю за рухом товарів, акцизи на які ще не були сплачені.

До цього часу, згідно з попереднім підходом, постачальник таких товарів повинен був оформляти спеціальні супроводжувальні адміністративні документи, які додавалися до партії товарів. Це вимагало значних зусиль та часу як для самого постачальника, так і для контролюючих органів.

В ЄС почала діяти нова електронна система контролю за рухом підакцизних товарів. Ця ініціатива спрямована на зменшення адміністративних бар'єрів для

трейдерів і спрощення процедури оформлення, а також на покращення моніторингу сплати акцизів на зазначені товари. Електронна система дозволяє більш ефективно відстежувати рух товарів та контролювати сплату акцизних зборів, що сприяє уникненню податкових ухилень та підвищує прозорість у фіскальних процесах.

Згідно з положеннями статті 224 Податкового кодексу України, сплата податку контролюється державою. Безпосередньо це стосується податку з акцизних товарів, який є одним із значущих джерел доходів для державного бюджету.

Контролюючі органи відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання платниками податків встановлених правил і процедур. Вони мають за завдання перевіряти обчислення суми податку, визначення його бази та правильність його сплати до бюджету.

В контексті підакцизних товарів, які виробляються на території України, контроль за обчисленням і сплатою акцизного податку має велике значення. Це стосується таких товарів, як алкогольні напої, тютюнові вироби, пальне та інші. Контроль виконується з метою запобігання податковим ухиленням, недопущення недоплати податку та забезпечення відповідності законодавству.

Контролюючі органи в Україні мають право перевіряти фінансові звіти, документацію та інші відомості, які стосуються обчислення і сплати акцизного податку. Це дозволяє їм виявляти порушення та недоліки в оподаткуванні підакцизних товарів і при необхідності застосовувати відповідні заходи впливу, включаючи штрафи та інші санкції.

Дані органи мають важливе завдання перевіряти правильність обчислення акцизного податку під час митного оформлення. Це включає перевірку правильності визначення бази оподаткування, застосування відповідної ставки податку, а також відповідність сплати податку встановленим термінам. Митний контроль забезпечує, що всі підакцизні товари, що ввозяться на митну територію України, обліковуються і оподатковуються згідно з вимогами законодавства, що

дозволяє уникнути податкових ухилень та інших порушень, що можуть негативно позначитися на фінансових ресурсах державного бюджету.

Контроль за обчисленням і сплатою акцизного податку під час митного оформлення сприяє забезпеченню справедливості та прозорості в оподаткуванні — важливо для підтримання довіри як вітчизняних, так і іноземних підприємців до митної системи України та загальної бізнес-системи в країні.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ НАДХОДЖЕНЬ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА 2019-2023 РОКИ

2.1. Індикатори та показники, що характеризують фіскальну роль акцизного податку

Непрямі податки, такі як акцизи є важливим джерелом доходів для держави. Фіскальний потенціал цих податків визначається рядом факторів, що впливають на економічну ситуацію країни.

По-перше, стан економіки визначає рівень споживчих витрат та оборотів товарів і послуг. В періоди економічного зростання, коли споживчі потреби зростають, обсяги операцій збільшуються, що стимулює збільшення виручки від непрямих податків. Навпаки, в економічному спаді або кризі, споживчі витрати можуть зменшитися, що призводить до скорочення податкових надходжень [9, с.108].

По-друге, рівень зайнятості та доходи населення впливають на споживчі можливості громадян. Вищий рівень зайнятості і зростання доходів сприяють збільшенню витрат населення, а отже, доходів держави від непрямих податків. Низький рівень зайнятості або зменшення доходів може призвести до звуження споживчих можливостей та зменшення обсягів операцій, що впливає на податкові надходження.

Політика держави щодо оподаткування також впливає на фіскальний потенціал непрямих податків. Зміни в ставках податків, впровадження спеціальних програм або пільг можуть змінити обсяги податкових надходжень.

Фіскальна ефективність непрямих податків є важливим аспектом фінансової діяльності будь-якої держави. Це поняття визначається як здатність держави ефективно збирати податки, раціонально використовувати ці кошти та

розподіляти їх між різними секторами економіки з метою задоволення публічних потреб.

Фіскальна ефективність акцизного податку проявляється у його справлянні. Система оподаткування повинна бути ефективною та прозорою, щоб забезпечити максимізацію збору податків без зайвого адміністративного та фінансового навантаження на платників.

Фіскальна ефективність також полягає у раціональному використанні зібраних коштів. Держава повинна забезпечити ефективне управління доходами бюджету, враховуючи потреби суспільства та ефективність розподілу акумульованих коштів. Вимірюється у здатності держави розпоряджатися бюджетними ресурсами з метою фінансування різних секторів економіки, враховуючи їхні потреби. До таких секторів можна віднести освіту, охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальний захист та інших сфер, які є ключовими для розвитку суспільства.

Оцінка фіскальної ефективності акцизного оподаткування налічує різноманітні показники та аналіз різних чинників. До таких показників відносять співвідношення непрямих податків до:

- ВВП;
- Доходів бюджету;
- Податкових надходжень.

Проаналізуємо фіскальну ефективність акцизного податку за останні роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Фіскальна ефективність акцизного податку за 2019-2023 роки

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Фіскальна ефективність акцизного податку у ВВП, %	3,29	3,67	3,30	2,22	2,56
Фіскальна ефективність акцизного податку у доходах державного бюджету, %	13,10	14,30	13,90	6,46	6,27
Фіскальна ефективність акцизного податку у податкових надходженнях, %	16,35	18,08	16,29	12,15	13,91

Джерело: розраховано та складено автором на основі [10,11].

Виходячи з даних наведених вище, бачимо, що фіскальна ефективність акцизного податку у ВВП є незначною, близько 3%, на відміну від інших показників. Найбільшу фіскальну ефективність складає акцизний податок у податкових надходженнях, в середньому 15,4%, що свідчить про значний внесок даного податку у податкових надходженнях. Значного зменшення протягом 2019-2023 років зазнала частка акцизного податку у доходах державного бюджету, зі 13,10 до 6,27. Зокрема це пов'язано з різким зменшенням акцизного податку у 2021 році через початок повномасштабного вторгнення та введення податкових обмежень.

Окрім цього, на фіскальну ефективність даного податку, можуть впливати і інші фактори. Серед них: зміни у споживанні підакцизних товарів, збільшення та зменшення обсягів їх легального виробництва, встановлені ставки акцизного податку, наявність податкових пільг, рівень тіньової економіки, наявність і ступінь використання схем мінімізації податкових зобов'язань та ін. [12].

Висока ставка може знизити споживчу та економічну активність, що призведе до скорочення обсягів операцій та, відповідно, зменшення податкових надходжень. З іншого боку, низька ставка може сприяти стимулюванню економічної активності та збільшенню обсягів операцій. Податкові пільги також мають значний вплив на фіскальну ефективність. Їхнє надання може призвести до зменшення податкових надходжень та втрати потенційних доходів держави.

В свою чергу, акцизний податок вважають одним з найбільш ризикових податків з позиції його впливу на формування податкових надходжень, що зумовлено декількома факторами. Специфікою використання спеціальних інструментів державного регулювання ринку підакцизних товарів і частими змінами в законодавстві, що визначає основну політику формування та реалізацію акцизів [13].

Надалі ми здійснимо аналіз планових та фактичних надходжень акцизного податку задля того, щоб встановити наскільки ефективно відбувається процес адміністрування акцизного податку та виявити наскільки стабільними та прогнозованими є надходження цього податку. Розглянемо дані рисунку 2.1

Фактичні надходження перевищували планові майже за весь період, окрім 2022 року, через зазначені нами вище причини. Проте, така динаміка свідчить про позитивні аспекти справляння акцизного податку, зокрема збільшенням обсягу надходжень, підвищенню попиту на підакцизні товари та загальну ефективність процесу адміністрування даного податку.

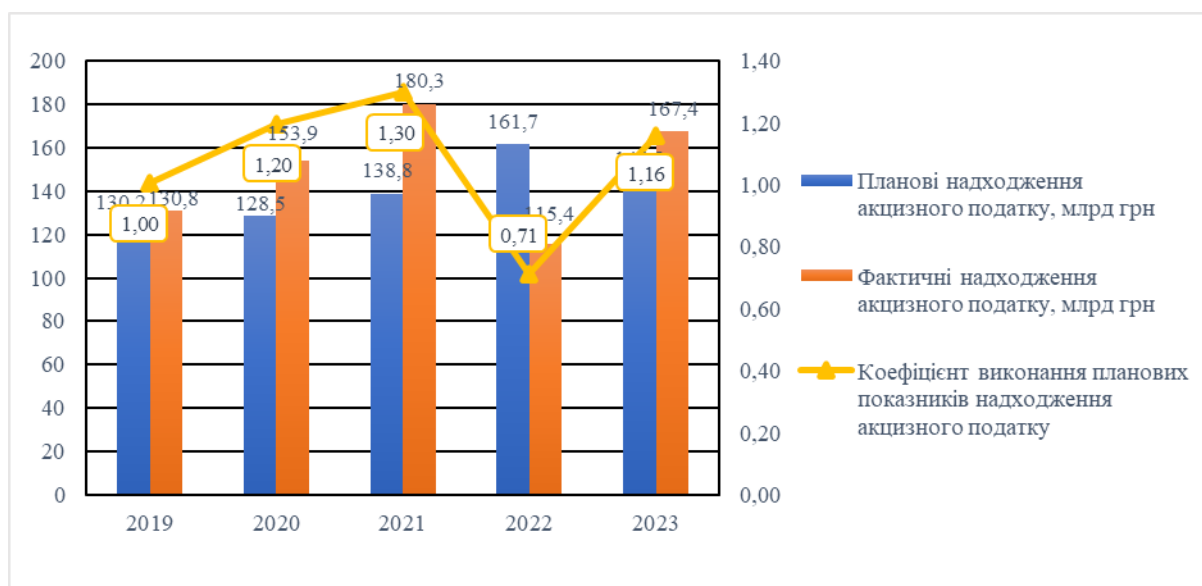

Рисунок 2.1 - Співвідношення планових та фактичних надходжень акцизного податку протягом 2019-2023 роки

Джерело: складено на основі [10,14]

Оптимальна податкова політика держави визначається низкою принципів, які необхідно враховувати при встановленні, стягненні та адмініструванні непрямих податків. Основними з них є принцип простоти, стабільності та ефективності [15, с.3].

Принцип простоти передбачає мінімізацію витрат на сплату податків як для платників, так і для держави. Це означає, що система оподаткування повинна бути простою в розумінні та застосуванні, а процеси нарахування та стягнення податків мають бути легкими та зручними. Мінімізація адміністративних та фінансових витрат на оподаткування стимулює економічну активність та сприяє розвитку бізнесу.

Принцип стабільності вимагає, щоб податкова система була сталою та передбачуваною на тривалий період часу. Тобто, податкові ставки та інші параметри повинні залишатися стабільними, що дозволить бізнесу та громадянам планувати свої фінансові витрати та інвестиції на майбутнє.

Принцип ефективності підкреслює необхідність забезпечення максимального збирання податків при мінімальних витратах ресурсів на їх адміністрування. Це включає вдосконалення системи контролю та моніторингу оподаткування, використання сучасних технологій та методів для підвищення ефективності збирання податків, а також уникнення подвійного оподаткування та мінімізація можливостей для ухилення від сплати податків.

Врахування принципів простоти, стабільності та ефективності є ключовим для встановлення оптимальної податкової політики держави, яка сприятиме сталому економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності та покращенню життєвого рівня населення.

Фіскальний потенціал непрямих податків є результатом взаємодії різних факторів економічного, соціального та політичного характеру. Дані фактори дозволяють державі ефективно управляти податковими надходженнями і забезпечувати стабільні доходи для функціонування суспільства.

Фіскальна ефективність акцизного податку є важливим фактором для забезпечення фінансової стійкості та розвитку. Вона відображається у зборі податків, ефективному використанні бюджетних коштів та раціональному розподілі ресурсів для задоволення потреб суспільства. У свою чергу, оцінка фіскальної ефективності непрямих податків вимагає комплексного підходу та врахування різноманітних факторів, що впливають на їхню дієвість.

2.2. Динаміка надходжень акцизного податку до Державного бюджету України

Непрямі податки, які є основним джерелом формування доходів державного та місцевого бюджетів, відіграють критичну роль у фіскальній політиці будь-якої країни. Основне їх фіскальне значення полягає у забезпеченні фінансування державних завдань та функцій, що включаються в соціальну, економічну та інфраструктурну сфери життя суспільства.

У сучасних умовах необхідно враховувати не лише роль акцизного податку у забезпеченні фінансової стійкості держави, але й їх вплив на економічний розвиток та соціальну справедливість. Одним із важливих аспектів цього впливу є сприяння розвитку приватного бізнесу. Шляхом створення сприятливих умов для підприємництва, непрямі податки можуть стимулювати інвестиції, інновації та створення нових робочих місць [16, с.374].

Важливою метою таких податків є зниження податкового тягара для населення. Через те, що непрямі податки зазвичай сплачуються не безпосередньо громадянами, а через включення їх у вартість товарів та послуг, вони можуть бути менш відчутними для окремих груп населення, порівняно з прямими податками на доходи чи майно.

Не останню роль у сучасних умовах відіграє і стабільність доходів бюджетів. Непрямі податки, які часто залежать від обсягів виробництва та споживання, можуть забезпечити більш прогнозовані та стійкі доходи для бюджетів на довгострокову перспективу.

Незважаючи на значний потенціал акцизного оподаткування у забезпеченні фінансування державних завдань та функцій, сьогоденні реалії свідчать про те, що ці завдання виконуються не в повній мірі. Це пов'язано з рядом проблем, які існують у сфері податкового законодавства, адміністрування податків та наявності тіньового сектору в економіці.

Початковою причиною цього може бути недосконалість податкового законодавства, яке може бути заплутаним, невивірним або просто застарілим. Недоліки в законодавстві можуть створювати прогалини, які використовуються підприємствами та громадянами для ухилення від сплати податків. Додатковою проблемою є процес адміністрування податків, який часто характеризується недостатньою ефективністю та прозорістю. Часом навіть у випадках наявності дієвого податкового законодавства, його виконання може бути неефективним через недостатні ресурси, зокрема персоналу та технологій, а також через корупцію та недостатню прозорість управління фінансовими ресурсами.

Також варто розглянути й наявність тіньового сектору в економіці, який забирає значну частину потенційних доходів держави через ухилення від сплати податків. Цей сектор може існувати через недостатнє регулювання ринків, а також через відсутність ефективних механізмів контролю та моніторингу.

Зміни в обсягах надходжень непрямих податків можуть вказувати на загальну ефективність економіки. Зазвичай, коли економіка процвітає, споживчі витрати зростають, що може призводити до збільшення обсягів надходжень непрямих податків через збільшення обсягів товарів і послуг, що оподатковуються. Аналізуючи динаміку надходжень непрямих податків, можна оцінити ефективність податкової політики та її вплив на різні галузі економіки та вказувати на зміни в розмірі податкової бази.

Варто розглянути динаміку доходів до Державного бюджету України в період 2019-2023 рр. (табл.2.2).

Отже, на основі таблиці 2.2 проаналізуємо доходи Державного бюджету за останні 5 років. Можемо зробити висновок, що всі податки за це період зазнали збільшення. Критичними роками, що характеризуються значним зменшення обсягів надходжень, були 2019 рік, у зв'язку з пандемією, та 2022 через військову агресію росії.

Таблиця 2.2 - Склад доходів Державного бюджету України за 2019-2023 роки, млрд грн

Доходи Державного бюджету/Роки	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Податок на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	217,04	225,98	285,31	265,48	350,78
Податок на доходи фізичних осіб	109,95	117,28	137,56	148,43	206,94
Податок на прибуток підприємств	107,09	108,70	147,75	117,05	143,84
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	46,75	52,48	80,75	85,37	60,33
Внутрішні податки на товари та послуги	502,05	538,90	698,94	569,96	748,14
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	69,90	184,44	82,40	96,05	92,53
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	53,46	57,85	79,59	41,65	77,17
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	88,93	126,50	155,77	213,95	214,64
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	289,76	274,11	380,71	253,05	368,16

Джерело: сформовано на основі [10]

Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів демонструє різке зростання у 2020 році (184,44 млрд грн), яке могло бути спричинене збільшенням виробництва підакцизних товарів або посиленням боротьби з нелегальним обігом. Значне зменшення у 2021 році ймовірно, пов'язане з впливом пандемії на виробництво та реалізацію підакцизних товарів.

Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів зображує поступове зростання у 2019-2021 роках через збільшення імпорту підакцизних товарів. Різке падіння у 2022 році, ймовірно, через вплив війни на імпортові операції. А зростання у 2023 році свідчить про певну стабілізацію імпорту.

В цілому, можна зробити висновок, що більшість непрямих податків демонструють спадну тенденцію у 2022 році, що може бути пов'язано з негативним впливом воєнних дій на економіку України.

Динаміка акцизних податків значною мірою залежала від економічної ситуації, зокрема впливу пандемії COVID-19 та війни росії проти України. Зменшення обсягів надходжень в 2019 та 2022 роках можна також пов'язати з

великою кількістю надання пільг. Так, на період дії військового стану на території України вимушено було розширено перелік податкових пільг, введено нульову ставку акцизного податку на основні види пального, обмежено реалізацію підакцизних товарів

Окрім цього тимчасово було звільнено від оподаткування акцизним податком операції з ввезення транспортних засобів фізичними особами на митну територію України та тимчасова заборона на продаж алкоголю місцевими військовими адміністраціями на певних територіях, що зумовило скорочення обсягів надходжень [17].

Акцизний податок стягується з підакцизних товарів, таких як тютюнові та алкогольні вироби, пальне тощо. Це джерело непрямих податкових надходжень є чутливим до економічної ситуації та споживчого попиту. Основну частину надходжень акцизного податку складають в середньому тютюн та тютюнові вироби – 55,3 млрд грн, пальне – 52,6 млрд грн, транспортні засоби – 11,1 млрд грн (див. рис.2.2).

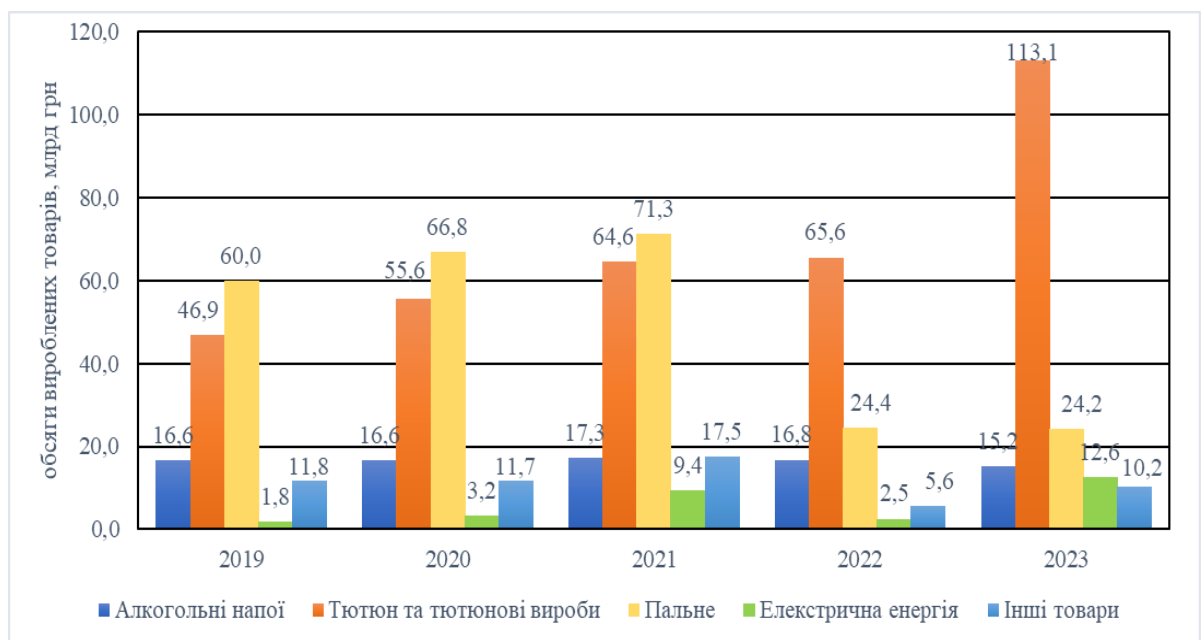

Рисунок 2.2 - Структура акцизного податку за групами підакцизних товарів за 2019-2023 роки, млрд грн

Джерело: сформовано за даними [14]

З аналізованих даних видно, що надходження акцизного податку з пального та тютюнових виробів стабільно зростали протягом 2019-2021 років та займають найбільшу вагу серед загального обсягу акцизного податку. Попри це, надходження від оподаткування пального в структурі акцизного податку є доволі малими. В цілому, на вітчизняному ринку пального здебільшого переважає імпорт, частка якого в середньому становить 79% від загального обсягу реалізації пального за 2019-2021 роки. Проте через повномасштабне вторгнення російської федерації та руйнування нафтопереробних підприємств в Україні у 2022 році, імпорт пального був переорієнтований на країни ЄС [18, с.8], в результаті чого частка імпортованого пального зросла до 97,46% у 2023 році (рис. 2.3).

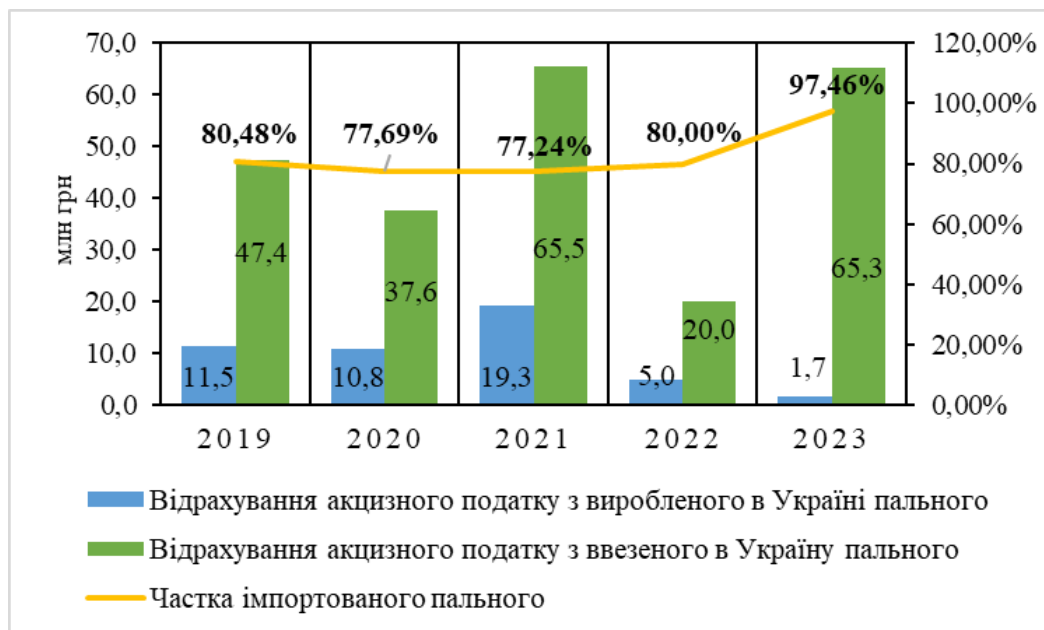

Рисунок 2.3 - Акцизний податок на пальне протягом 2019-2023 років, млн грн

Джерело: побудовано на основі [14]

Такі категорії товарів, як алкогольні напої, транспортні засоби та інші товари зазнали коливань, але знаходилися приблизно в однакових межах. Незважаючи на зменшення надходжень по всім групам товарів у 2022 році, відносно стабільним залишається надходження від тютюнових виробів. Насамперед, це пов'язано зі збільшенням імпорту сигарет та ТВЕН (тютюнових

виробів для електричного нагрівання) та зміною ставки на ці товари. З 1 січня 2022 року ставка акцизного податку на сигарети та ТВЕН зросла на 20% [17].

Здійснимо аналіз ставок акцизного податку в Україні за 2019-2022 роки. Розглянемо три види ставок: на сигарети, ТВЕН та горілчані вироби. Як бачимо з рисунку 2.4, найвища ставка справляється з тютюнових виробів та за останні роки вона має тенденцію до збільшення. Таким чином, можна зробити висновок, що за рахунок збільшення ставок на цю категорію товарів відбулося зростання надходжень акцизного податку до бюджету.

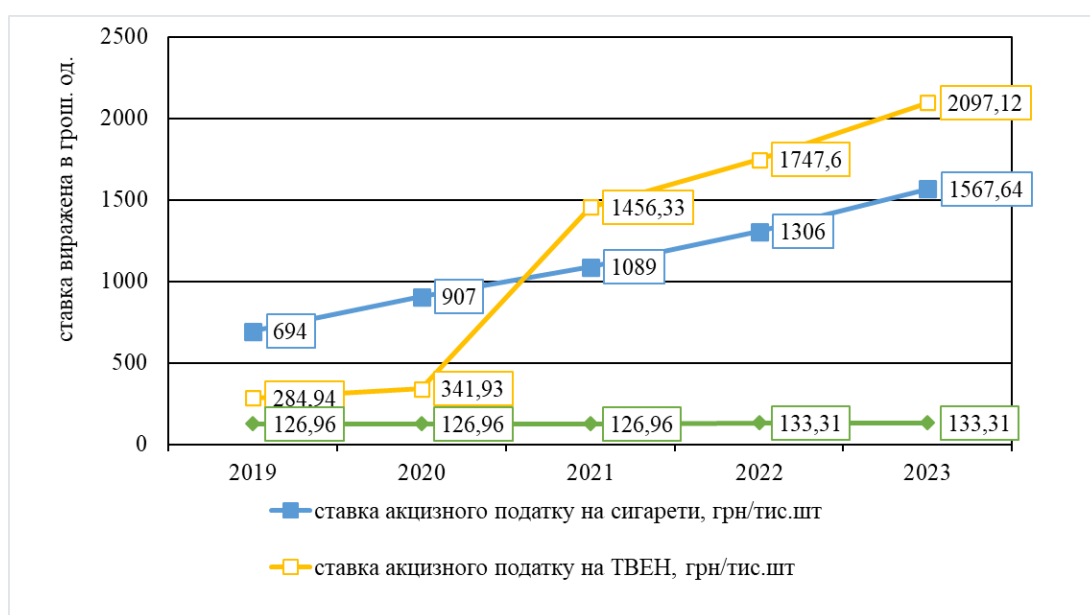

Рисунок 2.4 - Динаміка ставок акцизного податку на сигарети, ТВЕН та алкогольні вироби протягом 2019-2022 років

Джерело: побудовано на основі [17]

Окрім цього, ці коливання пов'язані з різними факторами, такими як зміни рівня споживання підакцизних товарів, а також загальний стан економіки та рівень доходів населення. Незважаючи на зниження частки акцизного податку в останні роки, він залишається важливим джерелом бюджетних надходжень в Україні. Водночас надмірне податкове навантаження на споживачів підакцизних товарів може мати негативні наслідки, тому необхідно забезпечити баланс між фіскальними інтересами держави та добробутом споживачів.

Непрямі податки в сучасних умовах повинні бути спрямовані не лише на забезпечення фінансової стійкості держави, але й на підтримку економічного зростання, соціальної справедливості та стабільності бюджетних доходів. Їхнє раціональне використання та належне врахування потреб різних сегментів суспільства може сприяти більш ефективному виконанню функцій держави та підвищенню якості життя громадян.

Тож, для досягнення повного фіскального потенціалу акцизного податку необхідно вдосконалювати податкове законодавство, підвищувати ефективність адміністрування податків та боротися з тіньовим сектором.

2.3. Роль акцизного податку у структурі непрямих податків

Як ми вже з'ясували, непрямі податки відіграють ключову роль у наповненні Державного бюджету України, особливо в умовах воєнного стану та глобальних економічних викликів. Вони стягуються на різних етапах виробництва та продажу товарів і послуг, додаючи їхню вартість до кінцевої ціни для споживача. Це забезпечує стабільність бюджетних надходжень навіть у складних економічних умовах.

Одним з найважливіших непрямих податків є акцизний податок, який стягується з споживання окремих видів товарів, таких як тютюнові вироби, алкогольні напої, нафтопродукти та деякі інші товари. Він відіграє важливу роль у досягненні цілей сталого розвитку, зокрема в питаннях охорони здоров'я та екології.

Застосування акцизного податку може сприяти зменшенню споживання шкідливих продуктів, таких як тютюн та алкоголь, що позитивно впливає на здоров'я населення та знижує медичні витрати. Крім того, виручка від цього податку може бути спрямована на розвиток системи охорони здоров'я та проекти з підтримки здорового способу життя.

Таблиця 2.3 - Структура непрямих податків Державного бюджету України за 2019-2023 рр., млрд грн

Непрямі податки/ Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Всього непрямих податків, млрд грн	543,0	585,0	755,0	608,6	790,2
Податок на додану вартість (ПДВ)	374,6	400,6	536,5	467,0	580,8
Акцизний податок	138,3	153,9	180,3	115,4	167,4
Мито	30,1	30,5	38,2	26,2	42,0
Питома вага ПДВ в структурі непрямих податків, %	68,99	68,48	71,06	76,73	73,50
Питома вага акцизного податку в структурі непрямих податків, %	25,47	26,31	23,88	18,96	21,18
Питома вага мита в структурі непрямих податків, %	5,54	5,21	5,06	4,30	5,32

Джерело: складено на основі [10]

На основі таблиці 2.3 можна побачити, що акцизний податок (сума акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів та акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів) становить значну частку у структурі непрямих податків. Протягом 2019-2023 років спостерігається значне збільшення надходження податку з 138,3 млрд грн до 167,4 млрд грн.

Розрахуємо питому вагу акцизного податку у загальному обсязі непрямих податків по кожному року та зобразимо графічно на рис. 2.5. Як бачимо, протягом дослідженого періоду частка акцизного податку у структурі непрямих податків коливається в діапазоні від 25,47% до 21,8%, що становить значну частину надходжень до Державного бюджету України від непрямих податків. В 2020 році темп зростання акцизного податку зазнав найбільшого значення – 26,31%, що пов’язано з такою низкою факторів, як підвищення ставок акцизів на дані групи товарів, високий рівень споживання цих товарів та посилення контролю сплати через зміни законодавства щодо оподаткування акцизними зборами. Враховуючи майбутній прогноз на 2024 рік очікуємо зменшення надходжень від акцизного податку близько 19% та скорочення темпів зростання через нестабільну політичну та економічну ситуацію в Україні.

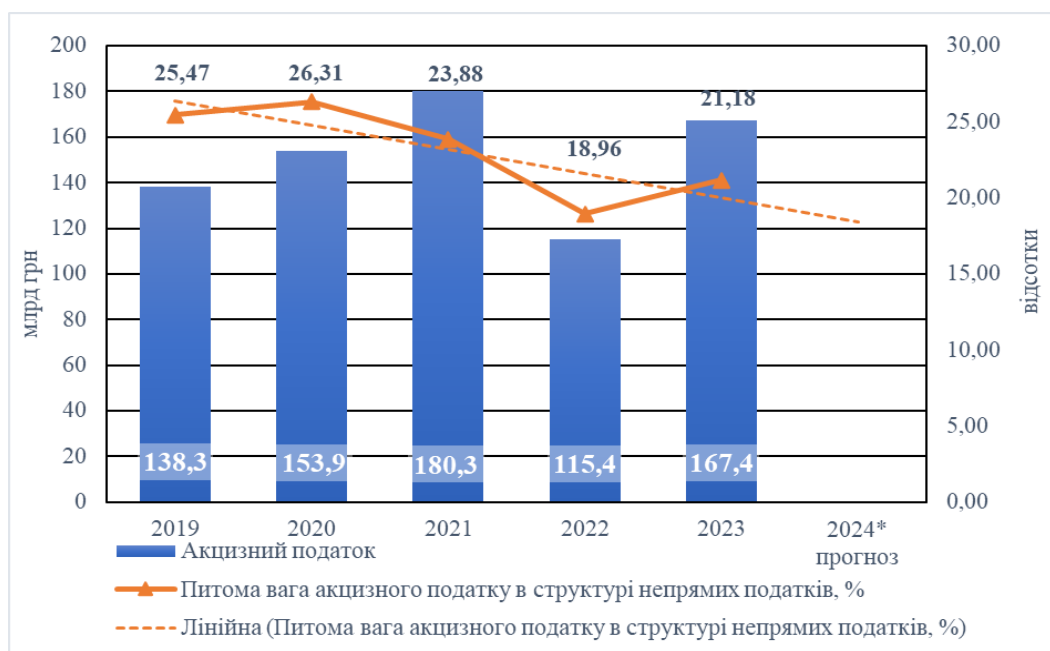

Рисунок 2.5 - Темпи зростання акцизного податку у структурі непрямих податків за 2019-2024 роки

Джерело: розраховано автором на основі [10]

Україна, як і багато інших країн, стикається з рядом складних викликів, які ускладнюють досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Зокрема, глобальний економічний спад та військовий конфлікт визначають стратегічні пріоритети для країни, переосмислюючи роль економіки та фінансів у забезпеченні стабільності та розвитку.

Війна, яка охопила країну, змусила державу та суб'єкти господарювання переорієнтувати свої пріоритети. Мілітаризація економіки та стабілізація фінансової ситуації стали головними завданнями, оскільки безпека країни та захист національних інтересів стали найважливішими пріоритетами [18, с.5].

Проте, навіть у цих умовах, непрямі податки залишаються ключовим джерелом наповнення бюджету. Це пояснюється тим, що непрямі податки стягуються на різних етапах виробництва та продажу товарів і послуг, додаючи їхню вартість до кінцевої ціни для споживача. Це дозволяє забезпечити стабільність наповнення бюджету навіть у складних економічних умовах, оскільки податок сплачується платниками податків — кінцевими споживачами.

Сучасні умови, в яких функціонує економіка України та її фінансова система, свідчать про відносну стійкість у контексті глобальних викликів. Порівняно з

країнами Європейського союзу, США та іншими східними країнами, ситуація в Україні відрізняється відносно стабільністю. Хоча кризові ознаки присутні і в інших країнах, Україна має деякі переваги у використанні інструментарію цілей сталого розвитку, навіть у складних умовах [19].

Держава виступає ключовим актором у вилученні надприбутків від бізнесу та спрямованні попиту на використання громадського транспорту замість комерційного. Ця стратегія має за мету не лише стимулювати здоровий спосіб життя та зменшення екологічного впливу, а й сприяти досягненню цілей сталого розвитку.

Західні партнери та міжнародні організації активно залучаються до реалізації цих стратегій, надаючи не лише фінансову підтримку, але й технічну експертизу та досвід. Це проявляється у впровадженні програм інформаційних кампаній щодо здорового способу життя, а також у регулюванні цін на тютюнові вироби за допомогою акцизного податку [20].

Акцизне оподаткування може стимулювати перехід до екологічно чистих альтернативних джерел енергії та продуктів, що сприяє зниженню викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин. Шляхом встановлення вищих податкових ставок на використання вуглеводнів або інших шкідливих енергетичних джерел, держави можуть заохочувати перехід до екологічно чистих альтернатив.

Протягом 2018-2020 років ставки акцизного податку на паливо залишалися незмінними на тому ж рівні, що й у 2017 році. Проте в цей час спостерігався поступовий перехід від використання бензину до скрапленого газу та дизельного палива через відмінності в розмірах оподаткування.

Наприклад, у рамках цілі «міцне здоров'я» відбувається активне впровадження програм просвітницьких заходів, спрямованих на зменшення вживання тютюнових виробів та популяризацію здорового способу життя. Одночасно, регулювання цін на тютюнові вироби шляхом введення акцизного податку сприяє скороченню споживання цих продуктів та зменшенню їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Крім того, виручка від акцизного податку може бути спрямована на розвиток системи охорони здоров'я та проектів з підтримки здорового способу життя.

Взаємодія з бізнесом та вплив на повсякденні звички громадян стають ключовими напрямками діяльності для досягнення цілей сталого розвитку. При цьому спільна робота держави, бізнесу та міжнародних партнерів стає запорукою успіху в цій складній, але важливій справі.

Встановлені цілі сталого розвитку надають напрямок для розвитку стратегій оподаткування, спрямованих на збалансований розвиток економіки та соціальну справедливість. Акцизне оподаткування є важливим інструментом, оскільки воно прямо пов'язане із споживанням, що робить його ефективним для досягнення різних цілей сталого розвитку.

Проблема забезпечення партнерства між державою та суб'єктами господарювання в умовах воєнного стану залишається актуальною та потребує подальшого дослідження. Це важливо, оскільки більшість зусиль спрямовані на механізми стабілізації економічної ситуації. У той же час, законодавчі та виконавчі органи створюють сприятливі умови для виконання нами визначених цілей сталого розвитку.

Незважаючи на складні умови воєнного стану, Україна прагне досягти цілей сталого розвитку, тісно співпрацюючи з бізнесом та міжнародними партнерами. Законодавчі та виконавчі органи відіграють ключову роль у створенні необхідного регуляторного середовища та наданні підтримки суб'єктам господарювання.

Проте, слід зазначити, що в умовах глобальної економічної кризи та воєнного конфлікту в Україні, відбувається сплетіння різних факторів, які ускладнюють досягнення цілей сталого розвитку. Однак, держава продовжує докладати зусилля для вирішення цих викликів, використовуючи різні інструменти, в тому числі акцизне оподаткування.

Забезпечення фінансової стабільності через непрямі податки є важливою складовою цього процесу, сприяючи збереженню функціонування державних програм та ініціатив, спрямованих на покращення якості життя громадян та стабілізацію економічної ситуації в країні. Важливо використовувати практичний досвід інших країн та розробляти стратегії, спрямовані на збільшення фінансової ефективності та забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства.

РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми акцизного оподаткування в Україні

Останні роки в Україні свідчать про зростання важливості непрямих податків у податковій системі країни. Це відбувається на тлі загальних тенденцій у світі, де багато країн переходять до більш активного застосування таких інструментів оподаткування. Зокрема, в Україні спостерігається збільшення частки непрямих податків у складі податкових надходжень до бюджету.

Одним із спроб зреформувати систему акцизного оподаткування була спроба об'єднання всіх акцизних платежів у єдиний акцизний податок з диференціацією ставок на окремі об'єкти оподаткування. Проте ця спроба мала як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, це може сприяти спрощенню системи оподаткування та зменшенню бюрократичних тягарів як для платників, так і для держави. З іншого боку, важливо враховувати специфіку галузей економіки та їх вплив на ефективність такого підходу.

Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається з проблемою тіньової економіки, падінням виробництва та загальною економічною кризою. У таких умовах непряме оподаткування, зокрема акцизне, може стати дієвим інструментом виваженої фіскальної політики. Воно дозволяє збирати податки, не обтяжуючи занадто сильно діяльність підприємств та громадян. Однак проблематика непрямих податків, зокрема акцизного, є предметом досліджень багатьох науковців і вимагає уважного аналізу та обґрунтування при прийнятті рішень щодо їх реформування [21, с.179].

Непряме оподаткування в історичній перспективі завжди виступало одним із ключових інструментів наповнення дохідної частини бюджету. Це відображає фіскальну закономірність, за якою кожен платить за спожите, що визначається його

власними виборами. Основні аргументи на користь непрямого оподаткування включають принцип фіскальної справедливості, стимулювання заощаджень та уникнення подвійного оподаткування.

Фіскальна справедливість передбачає, що кожен громадянин чи суб'єкт господарювання має оплатити лише те, що він споживає. Оподаткування стає більш прозорим і справедливим, оскільки платник має можливість впливати на обсяг своїх податкових платежів шляхом регулювання власного споживання. Акцизне оподаткування спрямоване на конкретні групи товарів, що може стимулювати громадян до заощаджень. Цей ефект виступає дієвим засобом підвищення фінансової свідомості та збагачення населення, оскільки споживачі можуть обирати менш оподатковані альтернативи чи зменшувати своє споживання.

Система непрямого оподаткування забезпечує уникнення подвійного оподаткування, оскільки оподатковуване є саме споживання, яке є одноактним процесом, що дозволяє уникнути ситуацій, коли один і той же об'єкт оподатковується декілька разів на різних етапах виробництва чи торгівлі. Акцизне оподаткування може бути так само ефективним джерелом доходів для держави, як і всі інші види податків, а можливо, й навіть ефективнішим. Це свідчить про значення та потенційні можливості непрямого оподаткування у структурі бюджетних надходжень.

Наразі питання реформування акцизного оподаткування належить до найбільш актуальних у становленні загальної системи оподаткування в Україні. Акцизне оподаткування має двоїсту природу, оскільки воно не лише забезпечує надходження до бюджету через збирання податків, а й виконує функцію регулювання ринку та споживчої поведінки. Важливою умовою успішного функціонування акцизного оподаткування є те, що акциз повинен приносити достатні доходи до бюджету для фінансування різних галузей державної діяльності та стимулювати виробництво та споживання менш шкідливих альтернативних товарів, що сприяє поліпшенню здоров'я громадян і зниженню медичних витрат. Однак, для успішного реформування акцизного оподаткування необхідно уважно

враховувати особливості ринкових умов, споживчої поведінки, а також забезпечити ефективний механізм контролю за його виконанням.

Низка інструментів податкової реформи, які обговорюються, можуть стати головними чинниками в досягненні цих цілей [22, с.585]. Першим інструментом є заміна податку на прибуток податком на виведений капітал (ПнВК). Це може стимулювати бізнес до інвестування та розвитку, оскільки знижує податкові бар'єри для виведення капіталу.

Другим інструментом є заміна податку на додану вартість (ПДВ) на податок з роздрібного продажу, що спрощує систему оподаткування для бізнесу та споживачів і може зменшити адміністративні витрати. Ліквідація ЄСВ, військового збору та інших дрібних податків також є важливим кроком у спрощенні системи оподаткування та зменшенні податкових тягарів на бізнес та громадян.

Включення соціальних зобов'язань у податок на доходи фізичних осіб може сприяти більшій соціальній справедливості, забезпечуючи компенсацію за ліквідацію інших податків. Модифікація спрощеної системи оподаткування та синхронізація ставок митних зборів також сприятиме спрощенню адміністративних процедур для бізнесу та зниженню бюрократії.

Спрощення правил акцизу та мінімізація контролю стимулюватимуть легальному бізнесу та зменшенню тіньової економіки. Цей інструмент виокремлюється серед інших інструментів податкової реформи як найголовніший за такими причинами:

- акцизні збори є одними з найбільш складних та непрозорих елементів податкової системи, особливо в контексті їх застосування до різноманітних товарів. Спрощення правил акцизу дозволяє зменшити адміністративні витрати та витрати на контроль, зменшуючи таким чином бюрократію та вартість управління податками, що сприяє ефективнішому використанню ресурсів та спрощенню процесу дотримання податкових обов'язків для бізнесу;
- складність акцизних зборів створює несприятливі умови для розвитку легального бізнесу, особливо для малих та середніх підприємств. Спрощення правил акцизу сприяє зменшенню тіньової економіки та підтримці легального

підприємництва шляхом зменшення податкового тягаря та адміністративних перешкод;

- позитивний вплив на конкурентоспроможність місцевих виробників, зменшуючи їхні витрати та сприяючи збільшенню експорту.

Аналізуючи дані Державної казначейської служби України [23], можна відзначити поступове зростання обсягів надходження від сплати акцизного податку до бюджету. На тлі цього позитивного тренду, виникає серйозна проблема тінізації сектору виробництва та реалізації підакцизних товарів.

Тінізація є показником того, що значна частина діяльності у сфері виробництва та обігу підакцизних товарів відбувається поза офіційними каналами та уникає оподаткування. У таких умовах реформування системи акцизного оподаткування стає надзвичайно важливим завданням.

Останніми часами у сфері реформування акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні спостерігається активний діалог та представлення різних пропозицій. Більшість з цих пропозицій має обґрунтування у виконанні положень, передбачених Рамковою конвенцією Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо боротьби проти тютюну [24], а також в економічній частині Угоди про асоціацію [25].

Основним елементом у впорядкуванні податкових відносин і визначенні напрямків фіскальної політики є законодавство. Воно визначає правові рамки, в межах яких здійснюється оподаткування, та встановлює права та обов'язки громадян і підприємств у сфері сплати податків. В контексті воєнного стану в Україні, впровадження змін у законодавстві стосовно загальнодержавних та місцевих податків стало ключовим етапом у забезпеченні фінансової стійкості та здійсненні фіскальної політики.

Під час воєнного стану, держава стикається з потребами у фінансуванні оборонних потреб, необхідність швидких та ефективних змін у податковому законодавстві стає надзвичайно актуальною. Останні зміни у законодавстві, пов'язані з податковою системою, мають велике значення для платників податків та визначають правила їхнього оподаткування в період воєнного стану. Особливо

важливими є положення, що стосуються права платників єдиного податку 1-ої та 2-ої групи не сплачувати єдиний податок, а також можливості переходу платників податків на систему сплати єдиного податку 3-ої групи за зниженою ставкою 2% [26].

Проте, в контексті цих змін у Податковому кодексі України виникає колізія через існування двох законодавчих норм. Перша з них має спеціальний характер і передбачає можливість звільнення платників податків від сплати податків та зборів протягом усього періоду воєнного стану, якщо вони не здатні це зробити. Друга норма є загальною і була прийнята парламентом декілька місяців пізніше через Закон №2260 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» [27]. Згідно з цим законом, платники податків можуть відмовитися виконувати податкові зобов'язання у період воєнного стану, але вони повинні довести свою неспроможність податковим органам.

Суперечливість у випадку з єдиним податком ця проблема набуває особливого значення, оскільки вона безпосередньо стосується підприємців, які мають право самостійно обирати, чи сплачувати цей податок, чи ні.

Нерозбірливість у тлумаченні податкових норм призводить до того, що місцеві податкові органи намагаються змусити платників 1 та 2 груп єдиного податку сплатити цей податок, навіть тоді, коли вони мають право на звільнення від нього. Часто це супроводжується загрозами щодо скасування статусу платника єдиного податку.

Війна стала випробуванням для країни у всіх сферах життя, включаючи економіку та фіскальну політику. В умовах воєнного стану пріоритети податкової політики в Україні зазнали значних трансформацій. Якщо в мирний час головною метою було максимальне наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень (фіскальна функція), то з початком повномасштабної війни акценти зміщуються.

Тепер на перший план виходять регуляторна та стимулююча функції податкової політики. Уряд змушений шукати баланс між необхідністю фінансувати

оборонні витрати та підтримувати економічну активність і платоспроможний попит населення. Для цього застосовуються різноманітні податкові інструменти, включаючи звільнення від сплати певних податків, запровадження пільг, розстрочок чи податкових кредитів для окремих галузей чи суб'єктів господарювання.

Метою регуляторної функції податкової політики в умовах війни є стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки, які забезпечують обороноздатність країни, функціонування критичної інфраструктури та задоволення базових потреб громадян. Стимулююча функція спрямована на підтримку платоспроможного попиту населення через зменшення податкового навантаження, особливо для вразливих верств населення. Це дозволяє пом'якшити негативний вплив війни на рівень життя громадян.

Ключовим пріоритетом стала безпосередня допомога бізнесу в умовах війни. Урядові кроки націлені на спрощення ведення господарської діяльності, усунення бюрократичних бар'єрів та створення максимально сприятливого середовища для функціонування компаній. Адже багато підприємств зазнали величезних збитків через руйнування інфраструктури, розриви ланцюгів постачання, вимушену релокацію виробництв тощо.

Важливим напрямком стала фінансова підтримка бізнесу через різноманітні інструменти. Окрім прямої допомоги, урядові зусилля були спрямовані на захист внутрішнього ринку від недобросовісної імпоротної продукції та демпінгу. Введені обмеження та мита мали на меті підтримати вітчизняного виробника в складних умовах війни.

Головною метою функціонування податкової системи є розробка оптимальної стратегії та тактики реалізації податкової політики, що забезпечуватиме ефективність її інструментів та формування стабільної системи.

В контексті сучасних економічних викликів України важливо не лише збільшувати частку непрямих податків у податковій системі, але й розробляти ефективні механізми їх застосування, зокрема акцизного оподаткування, з метою

забезпечення сталого фінансового розвитку країни та зменшення негативного впливу економічних криз.

Реформування акцизного оподаткування в Україні є важливим етапом у побудові ефективної та справедливої системи оподаткування, яка забезпечить збалансованість між фіскальними та регуляторними цілями, сприятиме економічному розвитку та соціальному благополуччю країни. В сучасних умовах акцизне оподаткування в Україні потребує подальшого дослідження, реформ та пошуку нових шляхів удосконалення.

3.2. Зарубіжний досвід акцизного оподаткування та можливість його впровадження в українську практику

Акцизи, що накладаються на певні товари, відіграють ключову роль у фінансуванні бюджетів країн та регулюванні споживчої поведінки. Широкий спектр підходів та стратегій у сфері акцизного оподаткування, який використовується у різних країнах, надає можливість для аналізу та вивчення найефективніших методів та практик. Тому, вивчення зарубіжного досвіду стає важливим для вдосконалення власної системи оподаткування та досягнення стратегічних цілей економічного розвитку.

Акцизне оподаткування в країнах Європейського Союзу є складною та різноманітною системою, яка відображає різні підходи до регулювання споживчої поведінки та забезпечення фінансової стабільності бюджетів. Європейські країни використовують акцизи як інструмент для досягнення широкого спектру цілей, від зменшення шкідливих звичок до забезпечення фінансових ресурсів для розвитку соціальних програм.

Гармонізація акцизного оподаткування залишається питанням, яке стоїть перед багатьма країнами ЄС [28, с.34]. Певні країни, такі як Австрія, Велика Британія, та Іспанія, вибирають специфічний підхід до акцизів, обмежуючи їх

застосування до певних товарів. У той час, як інші країни розширюють перелік підакцизних товарів, включаючи навіть такі, що викликають дискусії, наприклад, безалкогольні напої та каву, як це робиться в Німеччині, Нідерландах, або Франції.

Данія виділяється серед інших країн ЄС щодо обсягу підакцизних товарів. Це свідчить про те, що данська влада приділяє велику увагу регулюванню споживчої поведінки та забезпеченню фінансових ресурсів для вирішення соціальних та екологічних проблем.

Розширення спектру підакцизних товарів у багатьох країнах світу може бути пояснене фіскальною складовою. Застосування акцизів до нових категорій товарів, які раніше не вважалися підакцизними, відображає стратегічний підхід до фіскальної політики. Наприклад, включення безалкогольних напоїв чи кави до переліку підакцизних товарів у країнах ЄС може бути важливим кроком у збільшенні доходів бюджету, особливо у контексті зростаючої свідомості про здоровий спосіб життя.

Потрібно враховувати можливі соціальні наслідки розширення акцизного оподаткування. Зокрема, збільшення цін на товари, які підлягають акцизу, може негативно вплинути на покупну спроможність найбільш вразливих верств суспільства. Тому важливо забезпечити адекватний баланс між фіскальними цілями та соціальною справедливістю при впровадженні нових акцизних ставок чи товарів.

Серед країн Європейського Союзу найнижчі адвалерні ставки спостерігаються в Данії, Нідерландах та Сербії, тоді як найвищі — в Італії, Естонії та Фінляндії. Такі різниці у ставках можуть обумовлені різними стратегіями та економічними умовами. Наприклад, в країнах з низькими ставками акцизу може бути акцент на забезпечення конкурентоспроможності та стимулювання споживчої активності, в той час як країни з високими ставками можуть звертати більше уваги на генерацію додаткових доходів для бюджету та регулювання споживчої поведінки.

Незважаючи на ці різниці, доходність специфічних акцизів показує стійкий тенденцій до зростання як у Європейському Союзі загалом, так і в окремих країнах.

Що свідчить про ефективність цього інструменту для забезпечення фінансових потреб бюджетів та реагування на змінні умови національної економіки.

У світовій практиці можна спостерігати застосування різних видів пільг, які використовуються для регулювання товарообороту та стимулювання виробництва певних товарів. Один із найпоширеніших видів податкових пільг — податкова премія, або повернення сплаченого акцизного податку [29, с.162]. Цей механізм застосовується в країнах, таких як Бельгія, Словенія, Франція та Іспанія, зокрема, при купівлі дизельного палива. Суть його полягає у тому, що покупець може отримати повернення частини або усього сплаченого акцизного податку, коли виїжджає за межі країни.

Така пільга може мати кілька цільових напрямків:

- сприяє стимулюванню міжнародного туризму та споживанню в країні, де застосовується цей механізм;
- може бути інструментом стимулювання внутрішнього споживання та підтримки національного виробництва певних товарів, особливо важливо у випадку енергоефективних або екологічно чистих видів палива, які сприяють досягненню стратегічних цілей енергетичної безпеки та екологічної сталості.

Структура податків в країнах світу відображає особливості їхньої економічної системи та підходи до оподаткування. Україна, як і багато країн з ринковою економікою, має тенденцію до переважання непрямих податків, що в певній мірі компенсує можливі втрати бюджету через ухилення від оподаткування.

Проте, ситуація у різних країнах може відрізнятися. Наприклад, у США, Японії, Великобританії та Канаді переважають прямі податки, тоді як у Франції перевагу надають непрямим податкам, зокрема, на споживання, акцизам та внескам у фонди соціального страхування. Ця різноманітність в структурі оподаткування відображає відмінності у фінансовій політиці та підходах до регулювання економіки [30, с.90].

Деякі країни, такі як Німеччина та Італія, мають більш урівноважену структуру податків, де частка непрямих податків не настільки велика, але й не така невелика, як у країнах із переважанням прямих податків. Це може свідчити про

спробу збалансувати різні типи оподаткування з метою максимізації доходів бюджету та забезпечення соціальної справедливості.

Податок на додану вартість (ПДВ) виявляється важливим джерелом доходів для багатьох розвинених зарубіжних країн, утримуючи приблизно 13,5% доходів їхніх бюджетів. Цей показник значно варіюється в різних регіонах. Наприклад, у Франції ПДВ становить 45% податкових бюджетних надходжень, тоді як у Нідерландах — 24% [31, с.313].

Важливо відзначити, що у країнах Європи, які ведуть соціально орієнтовану політику, особлива увага приділяється запобіганню підвищенню цін на товари та послуги, які мають соціально-культурне призначення. Це досягається шляхом застосування нижчих ставок ПДВ на ці товари та послуги.

ПДВ є важливим інструментом фінансування бюджету та забезпечення соціальної стабільності в розвинених країнах, де він використовується як засіб регулювання економічної активності та сприяє підтримці соціальних програм.

У більшості західноєвропейських країн спостерігається закономірна тенденція до вдосконалення системи оподаткування, зокрема, щодо застосування податку на додану вартість (ПДВ) та методів його обчислення. Ця тенденція відображає необхідність постійного адаптування податкової системи до змін у економічних, технологічних та соціальних умовах.

Разом із зростанням глобалізації та цифровізації зростають і вимоги до податкової системи. Західноєвропейські країни відомі своєю високим ступенем розвиненості та динамічним економічним середовищем, що вимагає постійного вдосконалення і модернізації правил оподаткування. Основними напрямками розвитку системи ПДВ є впровадження нових технологій та методів обчислення податку, створення ефективних механізмів контролю за використанням ПДВ, а також адаптація законодавства до нових викликів у сфері економіки та підприємництва.

Необхідність вивчення та детальної оцінки розвинених форм справляння ПДВ та методів його обчислення стає очевидною, оскільки вони можуть мати

значний вплив на ефективність оподаткування, конкурентоспроможність підприємств та загальну стабільність економічного середовища.

Австрія, Велика Британія, Іспанія, Ірландія, Люксембург та Португалія, застосовують специфічні акцизи, інші країни розширили перелік підакцизних товарів, включаючи в них безалкогольні напої, каву, чай, цукор, сіль, сірники та предмети розкоші [32, с.198]. Ця різноманітність в підходах до акцизного оподаткування свідчить про значну гнучкість та адаптивність податкових систем країн ЄС. Водночас, вона відображає різні економічні, культурні та соціальні контексти, в яких функціонують ці країни.

Наприклад, деякі країни можуть звертати особливу увагу на підакцизні товари, які мають суттєвий вплив на здоров'я або довкілля, тоді як інші можуть шукати способи стимулювання певних галузей економіки або зменшення споживання товарів, які вважаються шкідливими.

Найбільша кількість підакцизних товарів в Данії свідчить про активний підхід до регулювання споживчої поведінки та фінансування бюджету через акцизний податок. Це може бути результатом стратегії бюджетної стабільності та соціальної відповідальності, спрямованої на забезпечення якісного життя для громадян та захисту довкілля.

Різнманітність підходів до акцизного оподаткування в Європейському Союзі свідчить про необхідність адаптації податкових політик до конкретних потреб і контексту кожної країни, а також про пошук оптимальних рішень для забезпечення ефективного функціонування економіки та соціально-екологічної стійкості.

Найнижчі адвалерні ставки акцизного податку спостерігаються в країнах, таких як Данія, Нідерланди та Сербія, що є результатом стратегії стимулювання споживання або розвитку певних галузей економіки, а також забезпечення соціальної стабільності. Але, країни, які застосовують найвищі акцизні ставки, такі як Італія, Естонія та Фінляндія, можуть розглядати акцизний податок як засіб збільшення доходів бюджету, а також регулювання споживчої поведінки або зменшення споживання певних шкідливих товарів. Вагомим аспектом є

збільшення доходності специфічних акцизів щороку як у Європейському Союзі загалом, так і в окремих країнах.

Акцизний податок, здавалося б, є одним з тих видів оподаткування, який не допускає будь-яких пільг чи винятків. Проте, світовий досвід показує, що податкові пільги в механізмах стягнення акцизного податку використовуються з метою регулювання товарообороту та стимулювання виробництва конкретних товарів.

Найпоширенішим прикладом таких пільг є податкова премія, яка застосовується в країнах, таких як Бельгія, Словенія, Франція та Іспанія під час купівлі дизельного палива. Суть цього механізму полягає в поверненні сплаченого акцизного податку у разі виїзду з однієї країни до іншої.

Такий підхід до податкового оподаткування виявляється не лише інструментом фінансової підтримки певних галузей економіки, але й засобом стимулювання міжнародного товарообороту та туризму. Податкові пільги в цьому випадку стають ефективним інструментом для досягнення різноманітних економічних та соціальних цілей, включаючи стимулювання економічного зростання, зменшення емісії шкідливих речовин та поліпшення конкурентоспроможності країн.

Попри те, що акцизний податок може видаватися невідкладним пільгам видом оподаткування, насправді використання податкових пільг у цій сфері є важливим інструментом податкової політики для досягнення різноманітних економічних та соціальних цілей.

У США застосовується система податкових знижок за акцизним податком, що полягає у частковій компенсації податку, сплаченого при купівлі легкового автомобіля, продажу автомобіля, аварії або викрадення. Цей механізм спрямований на стимулювання придбання нових автомобілів, що допомагає підтримувати попит на необхідному рівні у автомобільній індустрії.

У деяких країнах Європи та в США застосовується система податкових кредитів з метою стимулювання виробництва і споживання альтернативних видів палива. Наприклад, у США податковий кредит за акцизним податком надається у розмірі 0,50 долара США за галон у разі використання зрідженого газу, рідкого

палива, отриманого під час переробки вугілля, а також палива, отриманого з біомаси [32, с.199].

Більшість зазначених пільг має тимчасовий характер і застосовується протягом обмеженого періоду часу, дозволяючи реагувати на зміни в економічних умовах та вчасно коригувати податкову політику з метою досягнення певних цілей, таких як стимулювання підприємництва, розвиток нових технологій та зменшення викидів шкідливих речовин.

Митне оподаткування виявляється ключовим інструментом для стимулювання експортного виробництва та забезпечення його необхідними виробничими ресурсами у різних країнах. Різноманітність механізмів, які використовуються для цього, свідчить про гнучкість та адаптивність митної політики до конкретних економічних та промислових умов.

Наприклад, Тайвань використовує систему спеціальних знижок митних платежів для стимулювання експорту, що дозволяє знизити витрати виробників та зробити їх продукцію конкурентоспроможною на міжнародному ринку. Південна Корея видає компенсації виплаченого мита, що сприяє зниженню витрат підприємств на митні платежі та робить їх виробництво більш привабливим для експорту [33, с.6].

Мексика та Марокко використовують схеми тимчасового безмитного ввезення, що дає можливість знизити витрати підприємств на імпорт сировини та матеріалів для виробництва експортованої продукції. Індонезія та Таїланд, надають звільнення від мита для товарів, що експортуються, що сприяє зниженню витрат та підвищенню конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках.

Крім того, деякі країни, як Індонезія, Індія та Туреччина, надають ліцензії на імпорт усіх виробничих ресурсів, якщо виробники експортують виготовлену продукцію. Цей механізм сприяє забезпеченню підприємств необхідними ресурсами для виробництва та допомагає їм підтримувати високий рівень експорту. Кожен механізм має свої переваги та обмеження і використовується відповідно до специфічних економічних, промислових та політичних умов кожної країни.

Досвід зарубіжних країн показує, що акцизне оподаткування є потужним інструментом для досягнення різноманітних цілей в сфері економіки, суспільства. Ефективність такої системи залежить від гнучкості, прозорості та спроможності адаптуватися до змін у споживчих уподобаннях та соціальних потребах.

Одним із ключових аспектів зарубіжного досвіду є гнучкість у визначенні переліку підакцизних товарів. Деякі країни ЄС, такі як Німеччина, Нідерланди та Франція, розширили перелік, включивши безалкогольні напої та каву. Такий крок може бути розглянутий в Україні з метою збільшення надходжень до бюджету та стимулювання здорового способу життя серед населення. Україна може скористатися досвідом європейських країн у розробці узгодженої та стандартизованої системи акцизів, що сприятиме інтеграції з європейським ринком та полегшенню торгівлі. Данія є прикладом країни, яка застосовує акцизи до широкого переліку товарів, що свідчить про регулювання споживчої поведінки та забезпечення фінансових ресурсів для вирішення соціальних та екологічних проблем. Україна може взяти на озброєння деякі аспекти данського досвіду, зокрема у сфері використання акцизів для вирішення екологічних проблем та стимулювання екологічно відповідальної поведінки громадян.

В Україні, як і в багатьох країнах з ринковою економікою, спостерігається переважання непрямих податків, включно з акцизами. Це пояснюється необхідністю компенсувати можливі втрати бюджету від ухилення від сплати прямих податків. Водночас, у розвинених країнах, таких як США, Японія, Великобританія та Канада, більшу частку становлять прямі податки, що відображає відмінності у фінансовій політиці та підходах до регулювання економіки. Одним із важливих аспектів зарубіжного досвіду є застосування пільг та преференцій у сфері акцизного оподаткування. Наприклад, у країнах ЄС, таких як Бельгія, Словенія, Франція та Іспанія, діє механізм повернення сплаченого акцизного податку при придбанні дизельного палива для стимулювання туризму, внутрішнього споживання та підтримки національного виробництва. Впровадження подібних пільг в Україні може сприяти розвитку певних галузей економіки та досягненню

стратегічних цілей, проте потребує ретельного аналізу та врахування наслідків для бюджету.

Використання податку на додану вартість (ПДВ), який є значним джерелом доходів бюджетів у багатьох розвинених країнах. В Україні ПДВ також відіграє вагомую роль, проте варто розглянути можливість застосування диференційованих ставок для соціально значущих товарів та послуг, як це практикується в деяких європейських країнах. Це дозволить пом'якшити вплив на вразливі верстви населення та забезпечити соціальну справедливість.

Необхідним є досвід країн, що застосовують найнижчі ставки акцизного податку, таких як Нідерланди та Сербія. Для України впровадження подібних механізмів може сприяти підтримці вітчизняних виробників та забезпеченню соціальної стабільності.

В США діє система податкових знижок за акцизним податком на придбання легкових автомобілів, спрямована на стимулювання попиту на автомобільному ринку. Така практика може бути корисною для України в контексті підтримки вітчизняного автомобілебудування та стимулювання внутрішнього споживання. Крім того, у деяких країнах Європи та США застосовуються податкові кредити для стимулювання виробництва та споживання альтернативних видів палива, що сприяє розвитку екологічно чистих технологій та зменшенню викидів шкідливих речовин. Для України такий досвід може бути корисним у контексті реалізації політики енергоефективності та захисту навколишнього середовища.

Варто звернути увагу на практику застосування податкових пільг у митному оподаткуванні, спрямовану на стимулювання експортного виробництва та забезпечення його необхідними ресурсами. Для України, як експортно-орієнтованої економіки, вивчення та адаптація таких механізмів може сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках.

Тайвань застосовує систему спеціальних знижок митних платежів для стимулювання експорту, а Південна Корея видає компенсації сплаченого мита, що сприяє зниженню витрат підприємств та підвищенню їхньої

конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Така практика може бути корисною для України як експортно-орієнтованої економіки.

Мексика та Марокко використовують схеми тимчасового безмитного ввезення сировини та матеріалів для виробництва експортної продукції. Індонезія та Таїланд надають звільнення від мита для експортованих товарів. Подібні механізми можуть бути адаптовані в Україні для підтримки вітчизняних виробників та підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції на зовнішніх ринках. А практика надання ліцензій на імпорт виробничих ресурсів для підприємств, що експортують свою продукцію, яка застосовується в країнах, таких як Індонезія, Індія та Туреччина може сприяти забезпеченню українських виробників необхідними ресурсами та допомогти їм підтримувати високий рівень експорту.

3.3. Шляхи підвищення фіскальної ефективності акцизного податку у Державному бюджеті України

Фіскальна ефективність податків є ключовим показником для оцінки фінансової стійкості будь-якої країни. Вона відображає, наскільки ефективно податкова система забезпечує потрібні надходження до бюджету при мінімальних витратах на адміністрування. Однак, щоб правильно оцінити фіскальну ефективність, необхідно врахувати не лише рівень збору податків, але й витрати на їх адміністрування.

Загальноприйнятою думкою є те, що чим менше коштів потрібно витратити на збір податків, тим ефективніше податкова система. Проте, це лише один аспект. На рівень фіскальної ефективності також впливає якість адміністрування податків. Якщо процес збору податків відбувається неефективно через корупцію, недостатню прозорість або складність процедур, то навіть великий обсяг збору податків не гарантує фіскальної ефективності [34, с.70].

Одним із способів підвищення фіскальної ефективності є застосування технологій. Впровадження цифрових систем обліку та контролю може спростити процес збору податків та зменшити витрати на їх адміністрування. Також важливо зберігати баланс між потребами бюджету та тим, наскільки обтяжливою для платників податків є його сплата. Надто високі податки можуть призвести до зростання тіньової економіки та зниження фіскальної ефективності.

Україна, як і будь-яка інша країна, стикається з важливим завданням забезпечення фіскальної достатності свого державного бюджету. Це необхідна умова для здійснення соціальних програм, інфраструктурних проєктів та розвитку економіки в цілому. У цьому процесі значну роль відіграють різноманітні податки, серед яких особливе місце займають податок на додану вартість (ПДВ), податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств (ПДП) та акцизний податок.

Податок на додану вартість є одним з найбільш важливих джерел надходження до бюджету України. Він стягується з кожного етапу виробництва та реалізації товарів чи послуг і включається у вартість кінцевого продукту. Цей механізм дозволяє збирати значні кошти для державного бюджету, сприяючи при цьому стабільності фінансів країни.

Податок на доходи фізичних осіб є ще одним з основних джерел надходження до бюджету. Він стягується з доходів громадян, отриманих як заробітна плата, так і від інших джерел, таких як інвестиції чи підприємницька діяльність. Він важливий як з точки зору забезпечення бюджетних надходжень, так і з точки зору регулювання розподілу доходів у суспільстві.

Податок на прибуток підприємств є як важливим джерелом надходження до бюджету, оскільки стягується з прибутку підприємств та організацій, так і важливим інструментом для фінансування різних програм та проєктів, а також для забезпечення конкурентоспроможності країни в глобальному економічному середовищі.

Нарешті, акцизний податок є спеціальним податком, що стягується з певних товарів, які можуть мати негативний вплив на здоров'я чи навколишнє середовище.

Це, зокрема, включає в себе алкогольні напої, тютюнові вироби та пальне. Збирання акцизного податку не лише сприяє забезпеченню бюджетних надходжень, але й є інструментом державного регулювання споживчих вимог та захисту громадського здоров'я.

Акцизний податок відіграє ключову роль у фіскальній системі, його важливість полягає в кількох аспектах, що робить його одним з головних джерел надходження до бюджету, а саме:

- акцизний податок є ефективним інструментом для надходження коштів, оскільки він стягується з товарів, споживання яких може бути великим або навіть незмінним незважаючи на економічні коливання. Наприклад, попит на пальне або алкогольні напої залишається стабільним навіть у періоди економічної нестабільності, що робить акцизний податок надійним джерелом надходжень до бюджету;
- акцизний податок є важливим інструментом державного регулювання споживчих вимог та захисту громадського здоров'я. Шляхом підвищення ставок акцизу на товари, що мають негативний вплив на здоров'я або навколишнє середовище, уряд може стимулювати зниження їх споживання або інвестування у більш екологічно чисті альтернативи;
- акцизний податок сприяє збільшенню доходів бюджету, не стимулюючи при цьому надмірного збору податків з населення.

Таким чином, акцизний податок є головним у фіскальній системі через свою ефективність у зборі коштів, вплив на споживчі звички та захист громадського здоров'я, а також через можливість балансування між доходами бюджету та інтересами суспільства.

Для розуміння та оцінки фіскальної ефективності акцизного необхідно розглядати фактори, які впливають на цей податок:

1. Зміни у споживанні підакцизних товарів та обсяги їх легального виробництва. Збільшення або зменшення споживання може значно вплинути на обсяги надходжень від акцизного податку. Наприклад, зменшення споживання

алкоголю може зменшити доходи від цього податку, тоді як збільшення споживання екологічно чистих товарів може підвищити його надходження;

2. Розмір ставок акцизного податку визначає, скільки податку сплачується за конкретний товар. Великі ставки можуть призвести до зниження споживання товарів та збільшення тіньового обігу, тоді як низькі ставки можуть зменшити доходи бюджету;

3. Наявність податкових пільг може знижувати надходження від акцизного податку, особливо якщо вони використовуються великими корпораціями або багатими особами для мінімізації податкових зобов'язань;

4. Обсяги тіньового обігу підакцизних товарів також є важливим фактором. Чим більший обсяг тіньового обігу, тим менше коштів надходить до бюджету. Боротьба з тіньовим обігом може підвищити фіскальну ефективність акцизного податку.

Реформування системи оподаткування акцизним податком має спрямовуватися на підвищення ефективності збору податків, регулювання споживчих звичок та захисту громадського здоров'я. Для досягнення цих цілей варто здійснити такі ключові шляхи [35, с.1125]:

- Важливо поступово впроваджувати механізм справляння акцизного податку, що відповідає вимогам Європейського Союзу, що передбачає встановлення ставок акцизу, які б максимально наближалися до міжнародних стандартів, сприяючи при цьому конвергенції з практикою країн-членів ЄС. Це зробить українську систему оподаткування більш прозорою та привабливою для іноземних інвесторів;
- Приведення плати за ліцензії до рівня, який компенсує надані державою послуги. Такі дії допоможуть уникнути надмірного або недостатнього оподаткування та сприятимуть більш справедливому та прозорому механізму збору податків;
- Збільшення частки акцизного податку в доходній частині бюджету та посилення його регулюючого впливу на ціноутворення на ринку товарів, що можуть негативно впливати на здоров'я населення. Заходи такого типу дозволять

зменшити споживання шкідливих товарів та сприятимуть покращенню громадського здоров'я.

Аналіз різних підходів до акцизної політики в світовій практиці виявляє відсутність єдиної думки щодо оптимального напрямку її реалізації. Кожна країна формує свою акцизну політику відповідно до власних потреб, реалій та цінностей суспільства. Ця гнучкість у підходах відображає складний баланс між інтересами фіскальної стабільності та соціального регулювання [36, с.218].

На відміну від відсутності єдиної моделі, загальні підходи, що використовуються країнами Європейського Союзу, надають важливу базу для розробки акцизної політики в інших країнах, зокрема в Україні, яка готується до вступу до ЄС.

Одним із ключових аспектів цих підходів є збалансованість між фіскальними цілями та соціально-економічними наслідками. Наприклад, встановлення адекватних ставок акцизного податку може забезпечити не лише потрібні доходи до бюджету, а й сприяти зменшенню споживання шкідливих товарів та підвищенню громадського здоров'я.

Важливою є прозорість та прогнозованість податкового регулювання, що сприяє стабільності економічного середовища та інвестиційному клімату. Це дозволяє бізнесу та інвесторам розраховувати на майбутнє та зменшує ризики в умовах невизначеності.

Хоча відсутність єдиної моделі акцизної політики може здаватися складною, загальні підходи, які використовуються країнами ЄС, можуть слугувати важливою основою для реформування акцизної політики в Україні. Варто враховувати специфіку країни, її потреби та особливості, забезпечуючи при цьому баланс між фіскальними і соціальними інтересами для досягнення ефективності та справедливості у системі оподаткування.

Гармонізація акцизної політики є складним завданням, яке вимагає уваги до численних проблем, які існують як на внутрішньому рівні, так і на міжнародному контексті. Серед проблем гармонізація акцизної політики варто виокремити кілька ключових аспектів, які потребують негайного вирішення.

Неузгодженість ставок акцизного податку між Україною та країнами-членами Європейського Союзу створює значні труднощі у здійсненні міжнародної торгівлі та сприяє появі недобросовісної конкуренції.

Різниця у визначенні об'єктів оподаткування та систем адміністрування акцизного податку також ускладнює процес гармонізації. Наявність спотворень та непорозумінь у цих питаннях може призвести до подвійного оподаткування або, навпаки, уникнення оподаткування, що загрожує стабільності фіскальних систем.

Проблема ухилення від сплати акцизного податку та контрабанди товарів є серйозною загрозою для фіскальної стабільності. Необхідно розвивати ефективні механізми контролю та моніторингу, які б допомогли попередити такі порушення та забезпечити збільшення надходжень до бюджету.

Однією з основних проблем української системи акцизного оподаткування є її складність та непрозорість. Необхідно спростити процедури адміністрування та забезпечити більшу доступність і зрозумілість правил для платників податків. Також варто звернути увагу на пільгове оподаткування акцизним податком та його поширення на монопольні та високорентабельні товари.

Ефективність акцизного оподаткування визначається комплексом факторів, які включають законодавчо визначений перелік підакцизних товарів, обсяг споживання цих товарів, встановлені ставки акцизного податку та надання відповідних пільг, а також частку тіньового ринку. Кожен з цих елементів впливає на ефективність оподаткування та має свої особливості.

Важливо правильно визначити перелік підакцизних товарів, які підлягають оподаткуванню. Це можуть бути алкогольні та тютюнові вироби, паливо, автомобілі тощо. Встановлення якісного переліку товарів є ключовим для ефективного збирання податків та регулювання споживчих звичок. Обсяг споживання підакцизних товарів має велике значення. Чим більший обсяг споживання, тим більше потенційних надходжень до бюджету. Важливо враховувати тенденції споживання та здійснювати аналізи для визначення оптимальних ставок податку.

Ставки акцизного податку повинні бути збалансованими. Занадто низькі ставки можуть призвести до збільшення споживання шкідливих товарів, тоді як занадто високі ставки можуть стимулювати нелегальний обіг товарів. Надання пільг є важливим аспектом акцизного оподаткування, особливо для виробників чи інших соціальних груп. Однак, необхідно враховувати, що надання пільг може призвести до втрати доходів для бюджету та спотворення ринкових відносин. А чим більше товарів продається на тіньовому ринку, тим менше коштів надходить до бюджету. Розвиток ефективних механізмів контролю та моніторингу може допомогти зменшити цей вплив.

Одним із шляхів підвищення фіскальної ефективності акцизного податку є перегляд ставок оподаткування на окремі групи підакцизних товарів. Зокрема, доцільним є поступове підвищення ставок на тютюнові та алкогольні вироби, що позитивно вплине на збільшення надходжень до бюджету та матиме додатковий профілактичний ефект у боротьбі з шкідливими звичками серед населення [37].

Важливим є також посилення контролю за обігом підакцизних товарів з метою детінізації ринку та зменшення обсягів нелегального обігу, чого можна досягти шляхом впровадження ефективної системи маркування та відстеження руху товарів, а також посилення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

Слід розглянути можливість розширення переліку підакцизних товарів, включивши до нього, наприклад, окремі види енергетичних напоїв чи солодких газованих напоїв. Це дозволить збільшити надходження до бюджету та матиме позитивний вплив на здоров'я населення. Важливим є й гармонізація національного законодавства з нормами ЄС у сфері акцизного оподаткування, яка сприятиме інтеграції України до спільного ринку ЄС та полегшить ведення зовнішньоекономічної діяльності для вітчизняних підприємців.

Передбачені зміни проектом Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу в частині акцизного податку» стосуються наступних аспектів оподаткування акцизним податком:

- Планується привести класифікацію алкогольних напоїв у відповідність до норм ЄС, зокрема щодо визначення терміну «проміжні продукти», що дозволить уникнути розбіжностей у трактуванні та полегшить адміністрування податку;
- Пропонується збільшити ставку акцизного податку на проміжні продукти до 12,23 грн за 1 літр, що наблизить її до рівня ставки на вина ігристі та газовані. Такий крок матиме позитивний фінансовий ефект та сприятиме вирівнюванню умов оподаткування для різних видів алкогольних напоїв;
- Поступове підвищення ставок акцизного податку на пальне до мінімальних рівнів, встановлених в ЄС, протягом чотирьох років, що дозволить поетапно адаптувати ринок до нових умов оподаткування та зменшити ризики стрімкого зростання цін на пальне.

Передбачені зміни спрямовані на гармонізацію законодавства України з нормами ЄС та підвищення фінансової ефективності акцизного оподаткування.

Отже, подальші трансформації в податковому законодавстві сприятимуть збільшенню ефективності та якості адміністрування податкової системи, а отже і справляння податків. Досягнення цієї ефективності вимагає комплексного підходу, який враховує не лише обсяги зібраних фінансових ресурсів, а й способи їх збору та витрати на організацію цього процесу.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було виявлено, що акцизний податок є одним з основних податків, що формують Державний бюджет України. Його поширеність викликана значними перевагами, що полягають у здатності до регулювання цін на шкідливі товари, зменшуючи їх споживання, збільшення податкових надходжень за рахунок високорентабельних товарів та високих ставок на них та стимулювання оптимізації виробництва та зниження витрат. Акцизний податок це інструмент державного регулювання споживчих вимог та захисту громадського здоров'я, тому дослідження питання поліпшення його фіскальної ефективності наразі стало актуальним завданням в контексті нашої роботи.

Фіскальна ефективність також полягає у раціональному використанні зібраних коштів. Держава повинна ефективно розподіляти фінансові ресурси, враховуючи потреби суспільства. Це вимірюється здатністю фінансувати ключові сектори економіки, такі як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та соціальний захист.

Було досліджено, що за останні 5 років надходження від акцизного податку стабільно зростали з 130,8 млрд грн у 2019 до 167,4 млрд грн у 2023 році. Відбувалося це завдяки основним утворюючим групам товарів, а саме тютюновим виробам та пальному, що складали 55,3 млрд грн та 52,6 млрд грн відповідно у загальній структурі акцизного податку. На динаміку акцизного податку значною мірою вплинула економічна ситуація, зокрема наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабне вторгнення, що спричинило зниження надходжень у 2019 та 2022.

Фіскальна ефективність акцизного податку у доходах Державного бюджету, в середньому становить 11%, що свідчить про вагомий внесок від справляння цього податку. Аналізуючи коефіцієнт співвідношення планових та фактичних надходжень акцизного податку, бачимо, що протягом 2019-2023 років планові показники були перевиконані, що свідчить про доцільність акцизного оподаткування та його роль у формуванні дохідної частини бюджету.

Також було окреслено основні проблеми, що стають на шляху ефективного збору акцизного податку та впливають на його фінансову ефективність. Серед них можна виділити наступні: недосконале законодавство та наявність податкових пільг, складний механізм адміністрування, зменшення виробництва та споживання, недиференційовані ставки на товари, контрабанда, наявність тіньового сектора, високий рівень корупції тощо.

З метою реформування системи акцизного оподаткування та підвищення його фінансовості необхідно здійснити низку заходів, зокрема

- Оптимізувати законодавство згідно норм ЄС в рамках подальшої євроінтеграції та подальшого реформування податкової системи;
- Переглянути та диференціювати ставки акцизного податку за прикладом країн ЄС, щоб уникнути навантаження на споживачів, сприяти розвитку виробництва та зменшити ризик зростання тіньового ринку;
- Мінімізувати податкові пільги для великих компаній з метою справедливого розподілу податкових зобов'язань;
- Запровадити нові та розвивати існуючі цифрові системи обліку та контролю, щоб контролювати обіг підакцизних товарів, спростити збір податків та оптимізувати витрати на їх адміністрування;
- Підвищувати кваліфікацію працівників та посилювати відповідальність податкових органів за виявлення порушень та проявів корупції та інші.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів, спрямованих на усунення поточних недоліків сучасного акцизного оподаткування, може підвищити ефективність справляння та раціоналізацію акцизного податку, зменшити негативний вплив продуктів на здоров'я населення та збалансувати бюджетні надходження з суспільними інтересами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волощук Р.Є. Акцизний податок: сутність і визначальні характеристики. *Інфраструктура ринку*. 2020. №. 41. С.254-260. <https://doi.org/10.32843/infrastructure41-41>
2. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: підручник. Київ : Атіка, 2006.
3. Сторожук О.В., Гезей А.М. Економічна суть та світові тенденції розвитку універсального акцизу. *Інтернаука*. 2017. № 1 (2). С. 127–131.
4. Фрадинський О.А. Еволюція акцизного оподаткування в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 1. С. 112–116.
5. Rosenberg J. (2015) The distributional burden of federal excise taxes. *Washington D.C. : Urban Institute Press* (in English)
6. Турянський Ю.І. Роль специфічних акцизів у забезпеченні оптимальної структури споживання: на прикладі високорентабельних і монопольних товарів. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 3/4. С. 107–111.
7. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 09.04.2024).
8. Директива Ради 2010/12/ЄС від 16 лютого 2010 року про внесення змін до Директив 92/79/ЄЕС, 92/80/ЄЕС та 95/59/ЄС про структуру та ставки акцизного збору, що застосовуються до тютюнових виробів, та до Директиви 2008/118/ЄС : Директива Європ. Союзу від 16.02.2010 р. № 2010/12/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-10#Text (дата звернення: 12.04.2024).
9. Росоха О., Славкова А. Непрямі податки: фіскальна ефективність в Україні та зарубіжних країнах. *Grail of Science*. 2023. № 27. С. 107–116. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.011> (дата звернення: 21.04.2024).
10. Доходи Державного бюджету України 2019-2023 рр. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2022/>

11. Номінальний ВВП 2019-2023 рр. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
12. Замасло О., Кобильник М. Оцінка фіскальної ефективності бюджетоутворюючих податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 2. С. 66-78. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/43461>
13. Тучак, Т., & Шейко, Н. (2022). Адміністрування акцизного податку у контексті його фіскальної ефективності. *Економіка та суспільство*, (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-63>
14. Показники Виконання Державного бюджету України. Мінфін. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
15. Мережко, С., Ушолік, Н., & Лизунова, О. (2021). Порівняльний аналіз податкових систем зарубіжних країн та України. *Економіка та суспільство*. 25.
16. Славкова А. Фіскальна та регулююча роль непрямих податків в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. Vol. 322, no. 5. P. 374-378. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-59> (дата звернення: 21.04.2024).
17. Звіт про виконання показників доходів бюджету за 2022 рік. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit_2022_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf
18. Рудик Н. В., Славкова А. А. Партнерство держави та суб'єктів господарювання в контексті непрямого оподаткування. *Efektivna ekonomika*. 2024. № 3. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.3.34> (дата звернення: 21.04.2024).
19. Maier, S. and Ricci, M. (2024), The redistributive impact of consumption taxation in the EU: Lessons from the post-financial crisis decade. *Economic Analysis and Policy*. vol. 81, pp. 738-755, available at: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2023.12.012>
20. Прігер, Я. (2023). Оптимальне оподаткування сигарет та електронних сигарет: Принципи оподаткування тютюнових виробів зі зниженою шкодою. *Forum for Health Economics and Policy*, vol. 26(2), pp. 41-64. URL: <https://doi.org/10.1515/fhep-2022-0025>

21. Бех Г.В. Правове регулювання непрямих податків в Україні: Дис..канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2001. - 207арк. - Бібліогр.: арк.178-207
22. Татьянченко О. А. Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/91.pdf>
23. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
24. Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація) : Директива Ради від 21.06.2011 No 2011/64/ЄС. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45885>
25. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листопада 2015 року № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
26. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
27. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>.
28. Податкова система: Навчальний посібник / [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.]; за ред. В.Г. Баранової. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с
29. Хлебнікова І. І. Фіскально-адміністративні технології управління акцизним податком. *Вісник КНУТД.* 2013. №5. С. 159 – 164.

30. Лисяк, Л.В., Гуменюк, М.О., Філімонова, Д.А. (2018), Удосконалення податкової системи України з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 31, 90-94.
31. Кміть, В.М. Шугайло, Д.О. (2017). Зарубіжний досвід справляння ПДВ та доцільність його застосування в Україні. *Приазовський економічний вісник*. № 5, с. 311-316
32. Олійничук, О. Швець, Ю.А. (2017). «Світовий досвід акцизного оподаткування та його впровадження в Україні в контексті детінізації економіки. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3(11). С. 197-200
33. Франчук В.І. Шупрудко Н.В. (2018). Зарубіжний досвід фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності та можливості його використання для зміцнення економічної безпеки України. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. № 6. С. 6-10
34. Замасло О., Кобильник М. Оцінка фіскальної ефективності бюджетоутворюючих податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 67. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1437/1443>.
35. Кміть В.М., Волощук О.Г. Напрями удосконалення системи непрямого оподаткування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. №13
36. Лютий І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О. Податки на споживання в економіці України : монографія. Київ : Знання, 2005. 335 с.. С. 1124–1128.
37. Міністерство Фінансів України. gov.ua. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_postupove_nablizhennia_stavok_aktsi_znogo_podatku_do_minimalnogo_rivnia_vstanovlenogo_v_ies-4516 (дата звернення: 06.05.2024).
38. Босюк Ю., Славкова А. Зарубіжний досвід акцизного оподаткування: проблеми та перспективи у кризових умовах. *Відновлення економіки України: начасні можливості та напрями фінансування: Збірник наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 02 травня 2024 р. - К.:КНЕУ (електронне видання), 2024.*

39. Фінанси: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»). 2-ге видання (зі змінами та доповненнями) – О.Р. Романенко, Л.П. Даниленко, Л.П. Гладченко, А.А. Славкова. — К.: КНЕУ, 2013. – 134 с.

40. Податкова система: навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц./ [В.К.Хлівний, О.М.Тимченко, Ю.В.Сибірянська, А.В.Пислиця та ін.]; кер. Авт.кол. В.К.Хлівний. – К.:КНЕУ, 2014. – 372 с.